

स्वीकृत मिति: २०७९/०९/२०
(माननीय मन्त्रीस्तरीय निर्णय)

दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

बागमती प्रदेश सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
हेटौडा, मकवानपुर
नेपाल

प्रदेश सचिव

दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

प्रस्तावना : राष्ट्रिय वन नीति, २०७५, वन ऐन, २०७६, प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन, २०७६ को दफा १७ को उपदफा (५) एवं वन नियमावली २०७९ को नियम १५ मा व्यवस्था भए बमोजिम प्रदेश अन्तर्गत रहेका राष्ट्रिय वनको वन सम्बर्द्धन प्रणाली (सिल्विकल्चर सिस्टम) मा आधारित दिगो वन व्यवस्थापन गर्न प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन, २०७६ को दफा ९२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी प्रदेश सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले यो कार्यविधि बनाई लागु गरेको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : यस कार्यविधिको नाम "दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९" रहेको छ र यो मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि लागु हुनेछ ।
२. परिभाषा :- विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,
 - (क) (Fire line) भन्नाले वन डढेलो एक वन क्षेत्रबाट अर्को वन क्षेत्रमा फैलिन नदिनको लागि निश्चित क्षेत्रमा वनस्पतिहरू हटाइएको क्षेत्रलाई सम्झनुपर्छ ।
 - (ख) अवसर लागत (Opportunity cost) भन्नाले अवसर लागत अर्को उत्तम विकल्पको मूल्यलाई जनाउँदछ । जब निर्णय गरिन्छ, यो छोडिएको हुन्छ ।
 - (ग) आवधिक ब्लक (Periodic block) भन्नाले आवधिक ब्लक कटान श्रृङ्खलाको उपविभाजन हो जसमा निर्धारित अवधिमा पुनरोत्पादन वा अन्य उपचारको लागि वनको भाग छुट्ट्याइएको हुन्छ ।
 - (घ) उत्पादन नियमन (Yield regulation) भन्नाले वनको प्राविधिक (जैविक तथा भौतिक) जानकारी प्रयोग गरेर सतत रूपमा वन वाली उत्पादन गर्ने प्रक्रिया लाई जनाउँदछ । यो वनबाट वार्षिक स्वीकार्य कटान र वनको प्राविधिक जानकारीका आधारमा लिन सकिने उत्पादन बारे गरिने निर्णय प्रक्रिया हो ।
 - (ङ) एडभान्स ग्रोथ (Advance growth) भन्नाले पुनरोत्पादन कटान गरिनु अघि वनमा रहेका छातीको उचाईमा ४० से.मि. व्यास (Diameter at breast height-DBH) भन्दा कमका रुख विरुवाहरूलाई जनाउँदछ ।
 - (च) औसत वार्षिक वृद्धि (Mean annual increment-MAI) भन्नाले कुनै निश्चित समयको जम्मा आयतनलाई जम्मा वर्ष संख्याले भाग गर्दा प्राप्त हुने आयतनलाई जनाउँदछ ।

१

प्रदेश सचिव

- (छ) कटान श्रृङ्खला (Felling series) भन्नाले छनौट प्रणाली अन्तर्गत व्यवस्थापनको लागि छुट्ट्याइएको कम्पार्टमेण्टलाई जनाउँदछ । यसमा वार्षिक कटान परिमाण त्यही कम्पार्टमेण्टको मौज्जात अनुसार निक्यौल गरिएको हुन्छ, यसले स्थानीय परिवेश अनुसार कटान र पुनरोत्पादनलाई निर्धारण गर्ने कार्य गर्दछ ।
- (ज) कम्पार्टमेण्ट (Compartment) भन्नाले एकै नासको वृद्धि अवस्था भएको रुख प्रजातिको तोकिएको वन क्षेत्रलाई जनाउँछ ।
- (झ) खुद वर्तमान मूल्य (Net present value-NPV): नगद प्रवाहको वर्तमान मूल्य र समयको अवधिमा नगद बहिर्गमनको वर्तमान मूल्यबीचको भिन्नता हो । NPV पूँजी बजेट र लगानी योजनामा अनुमानित लगानी वा परियोजनाको नाफाको विश्लेषण गर्न प्रयोग गरिन्छ ।
- (ञ) चालु वार्षिक वृद्धि (Current annual increment-CAI) भन्नाले रुख र स्ट्याण्डमा चालु वर्षको आयतनमा हुने वृद्धिलाई जनाउँछ ।
- (ट) छनौट प्रणाली (Selection system) भन्नाले एक वन सम्बर्द्धन प्रणाली हो जसमा कटानी र पुनरोत्पादनको कार्य वनको सम्पूर्ण भागमा गरिन्छ । यसबाट असमान उमेर (Uneven aged) का वन विकास गरिन्छ जसमा सबै उमेरका विरुवाहरु वनका सबै भागमा छरिएर रहेको पाईन्छ ।
- (ठ) छत्र प्रणाली (Shelter-wood system) भन्नाले एक वन सम्बर्द्धन प्रणाली हो जुन प्राकृतिक वा बीउबाट पुनरोत्पादन भएको वनमा गरिन्छ र पुनरोत्पादन भएका विरुवाहरु माथिल्लो तहमा रहेका वयस्क रुखको छहारी मुनि हुर्काउने काम गरिन्छ । यसले भूसंरक्षणको कार्य पनि गर्दछ ।
- (ड) टेन्डिङ अपरेशन (Tending operation) भन्नाले गोडमेल, झाडी सफाई, पत्ल्याउने, हाँगा कटनी छटनी, लहरा काटछाँट लगायका क्रियाकलापबाट रुखबालीको प्रतिष्पर्द्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरी गुणस्तरीय उत्पादनका लागि गरिने वन सम्बर्द्धन कार्यलाई जनाउँदछ ।
- (ढ) दिगो वन व्यवस्थापन (Sustainable forest management) भन्नाले वनजन्य वस्तु तथा सेवाको उपयोग गर्दा भावी पुस्ताका यस्ता सेवाहरुको उत्पादनमा सीमित नतुल्याइने गरी वर्तमानमा वन स्रोतको व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई जनाउँदछ ।
- (ण) पत्ल्याउने (Thinning) भन्नाले लाभ्रा, पोल वा रुखहरुको बाक्लो उपस्थितिलाई पातलो बनाउने कार्यलाई जनाउँदछ ।
- (त) पुनरोत्पादन (Regeneration) भन्नाले प्राकृतिक वा कृत्रिमरूपमा उत्पादन भएका विरुवाहरुलाई जनाउँदछ ।

२

प्रदेश सचिव

- (थ) पुनरोत्पादन अवधि (Regeneration period) भन्नाले कटान क्षेत्रमा विरुवाहरु उम्रेका वा उमारिएका विरुवा बाँचन सक्ने सुनिश्चितताका लागि लाग्ने अवधिलाई जनाउँदछ।
- (द) पुनरोत्पादन कटान (Regeneration felling) भन्नाले अंकुरणको लागि बीउ उत्पादन गर्न एकल वा समूहमा उभिएका केही बीउ/आश्रय रूखहरुबाहेकका रूखहरु काट्ने विधिलाई जनाउँदछ। प्राकृतिक पुनरोत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न कटान गरिन्छ। यसमा अन्तिम कटान समेत समावेश हुन्छ।
- (ध) बार्षिक कटान गरिने क्षेत्र (Annual coupe) भन्नाले सरपट कटान प्रणाली वा छत्र प्रणाली अन्तर्गत बार्षिक रूपमा कटान गरिने वनको क्षेत्रलाई बार्षिक कटान क्षेत्र भनिन्छ।
- (न) माऊ रूख (Mother tree/seed tree) भन्नाले बीउ, छाँया, जैविक विविधता तथा पर्यावरणका लागि राखिएको उच्च गुणस्तरको रूखलाई जनाउँदछ।
- (प) रूख नक्शा (Stem map) भन्नाले सब-कम्पार्टमेण्ट वा काट्ने क्षेत्रमा रूखहरुको वितरण (जस्तै माऊ रूखहरु, प्रत्येक वर्ष काटिने रूखहरु राख्नु पर्ने रूखहरु, पोलहरु, आदि) देखाउने नक्सालाई जनाउँदछ।
- (फ) रूख सहितको मुना प्रणाली (Coppice with standard) भन्नाले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अन्तर्गत माथिल्लो तहमा रहने रूख बीउबाट पुनरोत्पादन भएको र तल्लो तहमा मुनाबाट विरुवा उत्पादन गर्ने प्रणालीलाई जनाउँदछ। माथिल्लो तहमा रहने रूखहरु लामो कटान चक्रका हुन्छन् जसले काठ उत्पादन गर्नुका साथै पुनरोत्पादनको लागि बीउ उत्पादन गर्दछ।
- (ब) लाभ/लागत अनुपात (The benefit-cost ratio-BCR) भन्नाले प्रस्तावित योजना कार्यान्वयन हुँदा गरिने खर्च र कार्यान्वयन पछि सो आयोजनाबाट प्राप्त हुने लाभबीचको अनुपातलाई जनाउँदछ।
- (भ) वनस्रोत सर्भेक्षण (Forest Inventory) भन्नाले वनको अवस्था आँकलन गर्नका लागि वन सम्बन्धी विधिपूर्वक तथ्याङ्क एवं सूचना सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने कार्यलाई जनाउँदछ।
- (म) वन सम्बर्द्धन प्रणाली (Silviculture system) भन्नाले कुनै पनि वनको सम्पूर्ण जीवन अवधिभर खास किसिमको उद्देश्य प्राप्तिका लागि विशिष्ट प्रकारको वनको बनोट, स्वरूप एवं संरचना बनाउने ध्येयले कटान, पुनरोत्पादन, गोडमेल, सरसफाई, सुधार कटान, पत्ल्याउने आदि जस्ता वन सम्बर्द्धन कृयाकलापहरुको योजनाबद्ध प्रकृया सम्झनु पर्दछ।
- (य) वन सम्बर्द्धन शास्त्र (Silviculture) भन्नाले वन हुर्काउने कला र विज्ञानलाई जनाउँदछ। यसले वनको पुनरोत्पादन, वृद्धि, संरचना र वनको गुणस्तरलाई अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा सहायता गर्छ जसले वन व्यवस्थापनको उद्देश्य परिपूर्ति गर्न मद्दत गर्दछ।

३

प्रदेश सचिव

प्रदेश सचिव

- (र) वनको जम्मा मौज्दात (Total growing stock) भन्नाले तोकिएको वन क्षेत्रभित्र रहेका सम्पूर्ण रुखहरूको जम्मा आयतनलाई जनाउँदछ ।
- (ल) वाली चक्र (Crop rotation) भन्नाले विरुवा उम्रने र अन्तिम कटाईबीचको समयलाई जनाउँदछ । यसलाई विरुवा पुनरोत्पादन र वन बालीको अन्तिम काट्नेबीचको व्यवस्थापन योजनाद्वारा निर्धारित वर्षहरूको संख्याको रूपमा पनि परिभाषित गरिएको छ ।
- (व) सब कम्पार्टमेण्ट (Sub-compartment) भन्नाले कम्पार्टमेण्ट क्षेत्र एक समान विवरण वा समान उपचारको लागि धेरै ठूलो भएपछि सानो भाग विभाजित गरिएको क्षेत्रलाई जनाउँदछ जुन त्यसपछि वन सम्बर्द्धनमा आधारित वन व्यवस्थापनको एकाईहरू बन्छ ।
- (श) सरपट कटान प्रणाली (Clear-felling system) भन्नाले वन परिपक्व भएपछि सबै रुखहरू कटान गरिने वन सम्बर्द्धन प्रणालीलाई जनाउँदछ । यसमा काटिएका सबै रुखहरू निकालिन्छन् । यसमा वृक्षारोपण गरेर वा प्राकृतिक रूपमा विरुवा पुनरोत्पादन गरिन्छ ।
- (ष) सुधार कटान (Improvement felling) भन्नाले कमसल खालका रुखहरू हटाई राम्रा रुखहरूको वृद्धिका लागि गरिने कार्यलाई जनाउँदछ । यो मुख्यतया मिश्रित वा असमान उमेरका विरुवाहरू भएको वनमा गरिन्छ ।

परिच्छेद-२

- वनको किसिम, वन सम्बर्द्धन प्रणालीको छनौट र वाली चक्रसम्बन्धी व्यवस्था
३. वन सम्बर्द्धन प्रणाली: (१) वन क्षेत्रको भौगोलिक अवस्था, वन व्यवस्थापनको उद्देश्य र व्यवस्थापकको चाहना, प्रमुख प्रजातिको वन सम्बर्द्धन विशेषता, पुनरोत्पादनको लागि सरल र सुरक्षित प्रणाली तथा वन डढेलो र मिचाहा प्रजातिहरूको प्रकोपलाई ध्यानमा राखी अनुसूची-१ बमोजिमको वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम प्रत्येक डिभिजन वन कार्यालयले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अनुसार वनको व्यवस्थापन गर्दा समान भौगोलिक अवस्थामा पाईने सबै प्रकारका वनहरूलाई समानुपातिक आधारमा वन व्यवस्थापनको कार्य अनिवार्य रूपमा अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम छनौट गरिएको वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गर्दा अनुसूची-२ बमोजिमको उपयुक्त वन सम्बर्द्धन कार्यहरू पहिचान गरी कार्ययोजनामा समावेश गर्नु पर्नेछ ।
- (४) उपदफा(१) बमोजिम वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाई व्यवस्थापन गरिने वनहरूमा अनुसूची-३ बमोजिम वन परिपालन (Tending operation) जस्तै झाडी सफाई तथा पत्ल्याउने जस्ता क्रियाकलाप गर्न सकिनेछ ।

 प्रदेश सचिव

४. वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा परिवर्तन: एक प्रकारको वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा भइरहेको वन व्यवस्थापनको उद्देश्य वा वनको अवस्थामा परिवर्तन भएमा सम्बन्धित निकायबाट वन व्यवस्थापन कार्ययोजना स्वीकृत गराई व्यवस्थापकले अर्को वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाई लागु गर्न सक्नेछ ।
५. छत्र प्रणालीमा (Yield regulation under shelterwood system) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: छत्र प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्दा अनुसूची-४ बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।
६. छनौट प्रणालीमा (Selection system) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: छनौट प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्दा अनुसूची-५.१ र ५.२ बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।
७. सरपट कटान प्रणालीमा (Clear felling system) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: सरपट कटान प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्दा अनुसूची-६ बमोजिम गर्नु पर्नेछ । तर विपद्जन्य कारणबाट पूरै वन विनास भएको अवस्थामा बाहेक सामुदायिक वनमा सरपट कटान प्रणाली लागु गरिने छैन ।
८. रुख सहितको मुना प्रणाली (Coppice with standards system) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: रुख सहितको मुना प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण अनुसूची-७ बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।
९. युनिफर्म छत्र प्रणाली/बीउ रुख प्रणालीमा (Uniform shelterwood system/seed tree method) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण: युनिफर्म छत्र प्रणाली/बीउ रुख प्रणाली अन्तर्गत उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्दा अनुसूची-८ बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।
१०. सुधार कटान (Improvement felling): सुधार कटान गर्दा अनुसूची-९ बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।
११. बाली चक्र निर्धारण (Crop rotation): (१) विभिन्न प्रकारको वनमा पाईने प्रजातिहरूको बाली चक्र अनुसूची-१० बमोजिम निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।
(२) उपदफा (१) बमोजिमको बाली चक्रको आधारमा दफा ३ अनुसारको वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी वनको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

 *

 प्रदेश सचिव

परिच्छेद-३

वन सर्वेक्षण तथा मापन विधिसम्बन्धी व्यवस्था

१२. वन सीमाना सर्वेक्षण (Forest boundary survey): वन सीमाना सर्वेक्षण गर्दा सीमाना विवाद नहुने गरी गर्नु पर्नेछ। वन व्यवस्थापन योजना तयार गर्नको लागि जिपिएसबाट वनको सर्वेक्षण गर्नु पर्नेछ र यसरी सर्वेक्षण गरिएका सबै तथ्याङ्कहरूको स्पष्टसंग अभिलेखिकरण गर्नु पर्नेछ। यस्तो अभिलेखिकरणको ढाँचा अनुसूची-११ बमोजिम हुनेछ।
१३. खण्ड विभाजन (Division of forest into blocks): खण्डको क्षेत्रफल कम्तिमा एकवटा कम्पार्टमेण्टको लागि आवश्यक पर्ने क्षेत्रफलभन्दा कम नहुने गरी संभव भएसम्म प्राकृतिक सीमानाको आधारमा भेग मिल्ने गरी खण्ड विभाजन गरिनेछ।
१४. कम्पार्टमेण्ट र सब कम्पार्टमेण्ट विभाजन (Division of block into compartments and sub compartment): अपनाईने वन सम्बर्द्धन प्रणाली, कम्पार्टमेण्टलाई पूर्ण एकाई (Self-contained unit) को रूपमा गर्ने वा बिभिन्न कम्पार्टमेण्टमा रहेका सब कम्पार्टमेण्टहरू जोडेर कटान श्रृङ्खला (Felling series) बनाउन र कार्य प्रकृत्यालाई समेत विचार गरी कम्पार्टमेण्ट विभाजन गरिनेछ। कम्पार्टमेण्ट र सब कम्पार्टमेण्ट विभाजन अनुसूची-१२ बमोजिम हुनेछ।
१५. नक्सा तयारी: (१) स्थलगत वन सर्वेक्षण कार्य पूरा गरिसके पश्चात् जिपिएस डाटाबाट उपयुक्त प्रविधि प्रयोग गरी डिजिटल नक्सा तयार गर्नु पर्नेछ।
- (२) नक्सा बनाउदा भिरालोपना अनुसार वन क्षेत्रलाई १९ डिग्रीभन्दा कम भिरालो, १९ देखि ३० डिग्रीसम्म, ३० डिग्री देखि ४५ डिग्रीसम्म र ४५ डिग्रीभन्दा बढी गरी ४ प्रकारको जोनेशन गर्नु पर्नेछ र जोन अनुसार छुट्टाछुट्टै क्षेत्रफल निकाल्नु पर्नेछ।
- (३) नक्सा बनाउँदा वनक्षेत्रभित्र रहेका सबै कुराहरू देखिने गरी अनुसूची-१३ बमोजिम नक्साहरू तयार गर्नु पर्नेछ।
१६. वनस्रोत सर्वेक्षण (Forest inventory): (१) वनको नक्सा तयार गरिसकेपछि वनस्रोत सर्वेक्षण गर्नु पर्दछ। वनस्रोत सर्वेक्षण सामुदायिक वन वनस्रोत सर्वेक्षण मार्गदर्शन, २०६१ ले निर्दिष्ट गरेको प्रकृत्या अवलम्बन गरी गरिनेछ। नमूना प्लट निर्धारण, प्लटमा रुख विरुवा मापन र वनको मौज्जात विश्लेषणसम्बन्धी व्यवस्था अनुसूची-१४ बमोजिम हुनेछ।
- (२) स्याम्प्लिङ इन्टेन्सिटी (Sampling intensity) देहाय बमोजिम हुनेछ:
- उत्पादनशील वन (Production forest) को लागि: कम्तिमा २ प्रतिशत
 - कम उत्पादनशील वन (Conservation forest) को लागि: कम्तिमा १ प्रतिशत

६

६

६

प्रदेश सचिव

- संरक्षित वन (Protection forest) को लागि: कम्तिमा ०.५ प्रतिशत
- १७. रुख नक्साङ्कन (Stem mapping): पुनरोत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेण्टहरूको रुख नक्साङ्कन अनुसूची-१५ बमोजिम हुनेछ।
- १८. पुनरोत्पादन सर्भे: पुनरोत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेण्टहरूको पुनरोत्पादन सर्भे अनुसूची-१६ बमोजिम हुनेछ।
- १९. माऊ रुख छनौट र रिङ्ग पेन्टिङ्ग: पुनरोत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेण्टको पहिलो वर्ष कटान हुने क्षेत्रमा माऊ रुखहरूको छनौट पश्चात् स्थलगत निरीक्षण गरी अन्तिम विवरण तयार गरी माऊ रुखहरूलाई छातीको उचाईमा सेतो इनामेलले ४ इन्च फराकिलो रिङ्ग पेन्टिङ्ग गर्नु पर्दछ।

परिच्छेद-४

वित्तीय विश्लेषणसम्बन्धी व्यवस्था

२०. वित्तीय विश्लेषण: वन व्यवस्थापन योजना वित्तीय रूपमा लाभप्रद छ/छैन भनेर वित्तीय विश्लेषण लाभ-लागत अनुपात (Benefit/cost ratio) र खुद वर्तमान मूल्य (Net present value-NPV) बाट गर्न सकिनेछ।
२१. संवेदनशीलता विश्लेषण (Sensitivity analysis): ज्यालादर, व्याजदरमा परिवर्तन, वन पैदावारको मूल्यमा परिवर्तन, खडा रुखको अनुमानित आयतनभन्दा कटान गरीसकेपछि धोद वा अन्य कारणले वन पैदावारको मात्रामा कमी, पुनरोत्पादनको सुनिश्चितता आदिबाट आउने जोखिम तथा संवेदनशीलताको विश्लेषण गर्न सकिनेछ।

परिच्छेद-५

ढलापडा र सुखड खडा रुख निकाल्नेसम्बन्धी व्यवस्था

२२. ढलापडा र सुखड खडा रुख हटाउने: (१) प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन (सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, सामुदायिक वन, कवुलियती वन, वन संरक्षण क्षेत्र, धार्मिक वन आदि) मा बाढी पहिरो हिमपात आगजनी रोगकीराका संक्रमण जस्ता विपत्जन्य घटनाका कारण ढल्ने, सुक्ने, सड्ने, नासिने अवस्थाका रुखहरू तुरुन्त सङ्कलन गर्नु पर्नेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम बाढी पहिरो हिमपात आगजनी रोगकीराका संक्रमण जस्ता विपत्जन्य घटनाका कारण ढल्ने, सुक्ने, सड्ने, नासिने अवस्थाका रुखहरूको सङ्कलन गर्नुपूर्व यस्ता रुखहरूको जिपिएस कोअर्डिनेट र रङ्गीन फोटोसहितको लगत लिई काठ दाउरा सङ्कलनको

 प्रदेश सचिव

योजना तयार गरी जिल्ला विपद व्यवस्थापन समितिको सिफारिससहित प्रदेश वन निर्देशनालय मार्फत मन्त्रालयबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

(३) प्राकृतिक रूपमा आफैं ढलेका र सुखड खडा रुखहरूको लगत मूल्याङ्कन गरी डिभिजन वन कार्यालयको सहमति लिई तत्काल सङ्कलन गर्न सकिनेछ । यसरी सङ्कलन गरेका काठ दाउरा स्वीकृत बार्षिक परिमाणभन्दा बढी भएमा आगामी वर्षको स्वीकृत बार्षिक परिमाणमा मिलान गर्नु पर्नेछ ।

(४) वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन भइरहेको वनमा ढलापडा र सुखड खडा रुखहरू सङ्कलन गर्दा अनुसूची-१७ बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-६

रूख छपान, कटान, मुछान एवं काठ दाउरा ढुवानी र घाटगद्दीसम्बन्धी व्यवस्था

२३. कटान प्लट निर्धारण: (१) वन पैदावार सङ्कलन गर्दा स्वीकृत कार्ययोजनामा उल्लेख भए बमोजिमको क्षेत्रफल, परिमाण, रूख संख्याको आधारमा वन पैदावार सङ्कलन गर्ने प्लट निर्धारण गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा(१) बमोजिम वन पैदावारको सङ्कलनका लागि प्लट निर्धारण गर्दा पानी मुहान, खोला र नदी किनारको क्षेत्र, भूक्षय तथा पहिरो वरिपरिको भूभाग, चुरे क्षेत्रमा अति सम्वेदनशील भूभाग भनी कटान भएको क्षेत्र, अति भिरालो क्षेत्र, जैविक विविधता र सांस्कृतिक दृष्टिकोणले संरक्षण गरिनु पर्ने रूख सहितको क्षेत्र र अध्ययन अनुसन्धान गर्ने क्षेत्र आदिलाई समावेश गर्नु हुँदैन ।

२४. कटानका लागि रूख छनौटमा प्राथमिकता: सुधार कटान र छनौट प्रणाली अन्तर्गत काठ र दाउरा सङ्कलनको लागि कटान गर्न रूखहरू छनौट गर्दा ढलापडा, सुखड खडा, मर्न लागेका, रोग लागेका, बाङ्गोटिङ्गो, उमेर पुगेका बूढा र बाक्ला रूखहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

२५. रूख छपान तथा छपान मूल्याङ्कन: (१) कटान गर्न छनौट गरिएका रूखहरू छपान गर्दा डिभिजन वन कार्यालय मातहतको कम्तिमा सहायकस्तर पाँचौं वन प्राविधिक (रेञ्जर वा सो सरह) वा समूहले नियुक्ति गरेको वन प्राविधिक(कम्तिमा वन विज्ञानमा ३ (तीन) वर्षे डिप्लोमा गरेको वा सो सरह) को सहयोगमा प्रत्येक रूखमा दुई ठाउँमा ६"x ६" को ब्लेज बनाई नम्बर लेख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा(१) बमोजिमको बनाइने ब्लेज रूखको फेदमा (भुइँदेखि ६ इन्चसम्म) र छातीको उचाई (रूखको फेददेखि साढे चार फीट उचाई) मा हुनु पर्नेछ ।

८

५

 प्रदेश सचिव

(३) दुवै ब्लेज एक अर्कोको विपरीत दिशामा हुनु पर्नेछ र दुवै ब्लेजमा प्रष्ट देखिने गरी टाँचा लगाई सेतो इनामेलले छपान नम्बर लेखनुपर्नेछ । ढलेका, खोलाले बगाई ल्याएका वा खोलामा गाडिएको अवस्थामा भएका रूखहरूमा विपरीत दिशामा ब्लेज बनाउन सम्भव नभए दुवै ब्लेजहरू एकै तर्फ पर्नेगरी ब्लेज बनाई छपान गर्न सकिनेछ ।

(४) रूखको मापन, आयतन निकाल्ने र मूल्याङ्कन वन नियमावली, २०७९ को अनुसूची ९(१) र

(२) बमोजिम गर्नु पर्नेछ र सो को लागि छपान रजिष्टर तथा तेरिज तयार गर्नु पर्नेछ ।

(५) काठ दाउराको परिमाण यकीन गर्दा कार्ययोजनामा स्वीकृत परिमाणभन्दा बढी भएमा त्यस्तो बढी भएको परिमाण बराबरको रूखको छपान रद्द गर्नु पर्नेछ ।

२६. **छपान चेकजाँच:** (१) रूख छपान तथा छपान मूल्याङ्कन भए पश्चात् सोको जानकारी प्राप्त भएको ७ (सात) दिनभित्र डिभिजन वन कार्यालयले कार्ययोजना बमोजिम छपान भए नभएको यकीन गर्न डिभिजनल वन अधिकृत वा निजले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारीबाट छपान गरेका रूखहरूमध्ये कम्तिमा १०(दश) प्रतिशत छपान चेकजाँच गरी अनुसूची-१८ बमोजिमको ढाँचामा प्रतिवेदन तयार गरी डिभिजन वन कार्यालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ । तर वन समूहहरूले आफै वन प्राविधिक राखेको अवस्थामा त्यस्ता प्राविधिकले लिएको लगत सब डिभिजन वन कार्यालयको वन अधिकृत कर्मचारीबाट चेक गरी थप कारवाहीको लागि डिभिजन वन कार्यालयमा राय प्रतिवेदन सहितका कागजातहरू पठाउनु पर्नेछ । यसरी पेश भए बमोजिमको घटीमा ५(पाँच) प्रतिशत छपान चेकजाँच वन निर्देशनालयले गर्नु पर्नेछ । वन निर्देशनालयले यस्तो चेकजाँच कार्यको लागि अनुरोध भई आएको पत्रको प्राप्त दर्ता मितिले १५ (पन्ध्र) भित्र छपान चेकजाँच गरी सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयलाई सोको जानकारी उपलब्ध गराइ सोको वोद्यार्थ प्रति अनिवार्य रूपमा मन्त्रालयलाई समेत उपलब्ध गराउनु पर्नेछ । मन्त्रालयले यस्तो चेकजाँचको आवश्यकता अनुसार निरीक्षण एवम् चेकजाँच समेत गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम छपान सम्बन्धमा डिभिजनल वन कार्यालयले दिएको निर्देशन सब डिभिजन वन कार्यालय र उपभोक्ता समूहले अनिवार्य रूपमा पालना गर्नु पर्नेछ ।

२७. **सङ्कलन सहमति उपलब्ध गराउनुपर्ने:** सङ्कलन सहमतिको सम्बन्धमा वन नियमावली, २०७९ मा भएको व्यवस्था बमोजिम गर्नु पर्नेछ ।

२८. **रूखहरूको कटान मुछान:** (१) कार्ययोजना अनुसार निर्धारित प्लटमा कटान प्रयोजनका लागि छपान भएका र सोमध्ये सहमति प्राप्त गरिएका रूखहरू मात्र कटान गर्नु पर्नेछ ।

प्रदेश सचिव

- (२) सामुदायिक वनको हकमा रूख कटान, मुछान तथा सङ्कलन गर्दा उपभोक्ता समूहले आफ्नै खर्च र जिम्मेवारीमा आर्थिक र मानवीय स्रोत परिचालन गरी गर्नु पर्नेछ र यसका लागि कुनै व्यक्तिबाट सापटी वा काठ दाउरा व्यवसायमा संलग्न व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा उद्योगबाट अग्रिम लगानीका रूपमा रकम लिन पाइने छैन । तर, यस प्रयोजनको लागि उपभोक्ता समूहले वित्तीय संस्थाबाट आर्थिक स्रोत जुटाउन सक्नेछ ।
- (३) रूख कटान, मुछान र ढुवानी कार्यका लागि उपभोक्ता समूहले आफ्नै समूहका स्थानीय उपभोक्तालाई पारिश्रमिक दिई परिचालन गर्न प्राथमिकता दिनु पर्नेछ । यसो गर्दा जिल्ला दररेटभन्दा बढी पारिश्रमिक दिन पाइने छैन ।
- (४) छपान गरेको रूख कटान गर्दा बोट विरुवा, जैविक विविधता र वातावरणलाई कम नोक्सान हुने गरी कटान गर्नु पर्नेछ र रूख कटान गर्दा तल्लो छपान ब्लेज प्रष्ट रूपमा देखिने गरी छोड्नु पर्नेछ ।
- (५) कटान भएका रूखका टुटामा तोकिएको टाँचा लगाई कटानको क्रमानुसार टुटा नम्बर समेत लेख्नु पर्नेछ ।
- (६) छपान भएका रूखवाहेक अन्य रूख कटान गरिएमा त्यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्ति वा संस्थालाई प्रचलित कानून अनुसार दण्ड सजाय र जरिवाना समेत हुनेछ ।
२९. काठ दाउरा कटान मुछानको दररेट: (१) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले काठ दाउरा कटान, मुछान, सङ्कलन तथा ढुवानीका लागि आफ्नै स्रोतसाधन परिचालन गर्न नसक्ने अवस्था भई यस्तो कार्य आफै नगरी ठेक्कापट्टाबाट गराउने भएमा सम्बन्धित जिल्लामा सोही प्रयोजनको लागि निर्धारण भएको दररेटको अधीनमा रही काठ दाउराको कारोवार गर्ने व्यक्ति वा संघसंस्था वा फर्मबीच घटाघट गराई तय गर्नु पर्नेछ ।
- (२) समूहबाट व्यवस्थापन भएको बाहेक अन्य क्षेत्रमा डिभिजन वन कार्यालयले काठ दाउराको कटान मुछान प्रतिस्पर्धात्मक तवरबाट सेवा प्रदायक छनौट गरी गर्नु पर्नेछ। तर सेवा प्रदायकबाट सो कार्य हुन नसक्ने अवस्था भएमा अमानतबाट गर्न बाधा पुग्ने छैन ।
३०. गोलिया काठ र दाउराको नाप पैमाइस: (१) कटान भएका प्रत्येक रूखलाई उचित तरिकाले मुछान (गिण्डा) गरी बजारको माग अनुसार उपयुक्त आकारको हुने गरी गोलियाहरू तयार गर्नु पर्नेछ । तर, गोलिया र वल्लावल्ली हुने काठलाई दाउरामा परिणत गर्न पाइने छैन ।

8

१०

0000

12

[Signature]

प्रदेश सचिव

(२) गिण्डा पारिएका प्रत्येक गोलियाको गोलाइ र लम्बाइको नाप लिनु पर्नेछ। गोलिया काठको नाप पैमाइस र धोँद कट्टी गर्दा वन नियमावली २०७९ को अनुसूची-९(४) र ९(५) लाई आधार मानी गर्नु पर्नेछ ।

३१. काठको वर्गीकरण: (१) कटान गरिएका गोलिया काठको वर्गीकरण गर्दा वन नियमावली २०७९ को अनुसूची-९(६) अनुसार गर्नु पर्नेछ ।

(२) कटान गरिएका रूखहरूबाट निस्केका प्रत्येक गोलियाको सही नाप पैमाइस गरी सबै गोलिया काठको दुबै टक्करमा (Both end) नमेटिने गरी गोलियाको नाप साइज (गोलाइ र लम्बाई) का साथै सो माथि उक्त गोलिया निकालिएको रूख नम्बर, प्रत्येक गिण्डा नम्बर र गोलिया काठको वर्गीकरण (ग्रेड) (ए, बि, सी र डी) सेतो रंगले नमेटिने गरी प्रष्ट बुझिने गरी लेखनुपर्नेछ ।

(३) कटान क्षेत्रमा उत्पादन भएका सबै गोलिया काठ र दाउराको लगत र नाप पैमाइस अनुसूची-१९ बमोजिमको कटान रजिष्टर तयार गर्नु पर्नेछ ।

३२. काठ दाउरा ढुवानी र घाटगद्दी: (१) प्लटमा गोलिया काठ तयार भएपश्चात् वनबाट घाटगद्दीमा काठ दाउरा ढुवानी गर्नु पर्नेछ र काठ दाउरा घाटगद्दी गर्ने स्थान सकेसम्म जङ्गल बाहिरको सुरक्षित ठाउँमा हुनु पर्नेछ ।

(२) काठ ढुवानी गर्दा प्रत्येक गोलियाको दुबैतर्फ पासिङ्ग टाँचा लगाउनुपर्नेछ र गोलिया काठमा समूहको टाँचा नलगाई ढुवानी गर्न पाइने छैन ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम भौगोलिक विकटताका कारणले कटान प्लटबाट घाटगद्दी स्थलसम्म गोलिया काठ ढुवानी गर्न नसक्ने अवस्था भएमा सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयको अनुमति लिई हाते आरा वा पावर चैन सः वा पोर्टेवल सःमिल प्रयोग गरी चिरान गरी चिरान काठ घाटगद्दीमा ल्याउन सकिनेछ । यसरी चिरान गरिएको गोलिया काठको नम्बर, नाप र संख्या तथा प्रत्येक गोलियाबाट निस्किएको चिरान काठको नाप रजिष्टर छुट्टै लगत तयार गरी घाटगद्दी रजिष्टरमा जनाउनु पर्नेछ । यसरी सब डिभिजन वन कार्यालयले चिरान सहमति प्रदान गरेको जानकारी डिभिजन वन कार्यालयलाई अबिलम्ब दिनु पर्नेछ ।

(४) कटान वा सङ्कलन गरेको खण्ड, उप-खण्ड वा प्लटबाट घाटगद्दी गर्ने स्थानसम्म काठ दाउरा ढुवानी गर्दा अनुसूची-२० बमोजिमको चलानी पूर्जा भरेर ढुवानी गर्ने सवारी चालक वा गोलिया काठ बोक्ने श्रमिकलाई दिइ पठाउनु पर्नेछ र त्यस्तो चलानी पूर्जामा छाप र प्रतिनिधिको दस्तखत हुनु

पर्नेछ । तर कटान क्षेत्र र घाटगद्दीवीचको दुरी १ किलोमिटरभन्दा कम छ भने चलानी पूर्जाविना नै घाटगद्दीसम्म ढुवानी गर्न सकिनेछ ।

(५) चलानी पूर्जा अनुसार चलानी भई आएको काठ दाउराको घाटगद्दी रजिष्टर अनुसूची-२१ बमोजिम तयार गरी प्रमाणित अभिलेख तयार गर्नु पर्नेछ ।

३३. म्याद थपसम्बन्धी व्यवस्था: (१) सामान्यतया कटान प्लटको म्याद थप गरिने छैन । मनासिव माफिकको कारण भएमा सोही आर्थिक वर्षको बैशाख मसान्तभित्र सङ्कलन गरिसक्ने गरी म्याद थप गर्न सकिनेछ ।

(२) उपदफा १ बमोजिम थप गरिएको म्यादभित्र पनि काठदाउरा सङ्कलन हुन नसकेमा सो प्लटको छपान रद्द गरी पुनःशुरुको प्रकृया अवलम्बन गरी काठ दाउरा सङ्कलन गर्नु पर्नेछ ।

३४. निरीक्षण गर्नुपर्ने: (१) यस परिच्छेद बमोजिम रूख छपान, कटान, मुछान एवं काठ दाउरा ढुवानी र घाटगद्दी तथा नाप पैमाइस आदि कार्य गर्दा स्वीकृत कार्ययोजना र वनसम्बन्धी कानुनको पालना गरे नगरेको विषयमा सब डिभिजन वन कार्यालयले समय समयमा सम्बन्धित प्लट र घाटगद्दीमा गई निरीक्षण गरी प्राविधिक सहयोग र परामर्श उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(२) निरीक्षण पश्चात् भए गरेको कामको प्रगति प्रतिवेदन डिभिजन वन कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम भए गरेको कामको प्रगति प्रतिवेदन प्राप्त भए पश्चात् डिभिजन वन अधिकृत वा निजले तोकेको अधिकृतस्तरको कर्मचारीबाट कम्तिमा १० (दश) प्रतिशत चेक जाँच गर्नु पर्नेछ ।

३५. सङ्कलन क्षेत्रको अन्तिम जाँच: सब डिभिजन वन कार्यालयले कटान कार्य समाप्त भएको एक महिनाभित्र कटान प्लटको अन्तिम निरीक्षण गरी अनुसूची-२२ बमोजिम प्रतिवेदन तयार गरी डिभिजन वन कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ । कटान क्षेत्रको अन्तिम निरीक्षणमा वन निर्देशनालयको अधिकृत प्रतिनिधि पनि समावेश हुनु पर्नेछ । तोकिएको समयभित्र निर्देशनालयले आफ्नो अधिकृत प्रतिनिधि खटाई सक्नु पर्नेछ । सङ्कलन क्षेत्रको अन्तिम जाँचको प्रतिवेदन निर्देशनालयले मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-७

वन व्यवस्थापनका अन्य कृयाकलापहरू सञ्चालन गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था

३६. वन क्षेत्रको खाली जग्गा व्यवस्थापन: वन क्षेत्रको खाली जग्गामा संभव भएसम्म प्राकृतिक पुनरोत्पादनद्वारा वन बनाउने, प्राकृतिक पुनरोत्पादन हुन नसक्ने अवस्थामा उपयुक्त प्रजातिको वृक्षारोपण गरी वनक्षेत्र विस्तार गर्न सकिनेछ ।
३७. खोला खहरे तथा पानी निकास व्यवस्थापन: वनक्षेत्रभित्र रहेका खोला खहरेको संरक्षणको लागि खोला खहरेको दायाँ वायाँ १०/१० मिटर भित्रका रुख विरुवाको कटान गर्न पाइने छैन । वन क्षेत्रबाट बग्ने पानीको उचित निकासको व्यवस्थापन गरी व्यवस्थापन गरिएको वनक्षेत्रमा भूक्षय हुन नपाउने गरी उपयुक्त प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ । तर रुखकै कारण थप भूक्षय हुने जोखिमयुक्त रुखहरू हटाउन बाधा पर्ने छैन ।
३८. अग्नीरेखा निर्माण, मर्मत संभार, स्तर उन्नति: वन सम्बर्द्धन गरिने वनमा अग्नीरेखा निर्माण, भएका अग्नीरेखाको मर्मत संभार तथा आवश्यकता अनुसार स्तर उन्नति गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ । अग्निरेखा निर्माण गर्दा एक कम्पार्टमेण्ट र अर्को कम्पार्टमेण्टको बीचमा ६ मीटर समतल दुरीको चौडाईमा र एक सबकम्पार्टमेण्ट र अर्को सबकम्पार्टमेण्टको बीचमा ४ मीटर समतल दुरीको चौडाईमा निर्माण गर्नु पर्नेछ ।
३९. पानी मुहान, सिमसार तथा पानीका स्रोत व्यवस्थापन: व्यवस्थापन गरिने वनक्षेत्रमा रहेका पानी मुहान, सिमसार तथा पानीका स्रोत व्यवस्थापनको उचित प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।
४०. कोरिडोर तथा कनेक्टिभिटी: व्यवस्थापन गरिने वनक्षेत्र जैविक विविधता संरक्षणको दृष्टिकोणबाट कोरिडोर तथा कनेक्टिभिटीभित्र पर्न गएमा सो क्षेत्रबाट ओहोरदोहर गर्ने वन्यजन्तुको आवतजावतमा बाधा नपुग्ने गरी सहज व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।
४१. वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन: वन अतिक्रमण हुन नपाउने तथा भएका अतिक्रमण हटाइ त्यसको व्यवस्थापन गर्ने प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।
४२. चोरीकटानी तथा चोरी शिकारी नियन्त्रण: वन क्षेत्रमा हुने संभावित चोरी कटानी तथा चोरी शिकारी नियन्त्रणको प्रवन्ध मिलाउनु पर्नेछ ।
४३. नदीजन्य पदार्थ तथा वनक्षेत्रको ढुङ्गामाटो उत्खनन् नियन्त्रण: वन क्षेत्रबाट अवैध रूपमा हुने नदीजन्य पदार्थ तथा वनक्षेत्रको ढुङ्गामाटो उत्खनन् तथा ओसारपसार कार्यको नियन्त्रण गर्नु पर्नेछ ।
४४. घाटगद्दी व्यवस्थापन: घाटगद्दी स्थलको आवश्यक सुरक्षा व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

१३

प्रदेश सचिव

४५. पर्यापर्यटन कार्यक्रम: पर्यापर्यटनको संभावना भएका र लाभलागत विश्लेषणबाट सम्भावना देखिएका वनक्षेत्रमा पर्यापर्यटनको विकास गरी थप आयआर्जनको अवसर सिर्जना गर्न सकिनेछ।
४६. मिचाहा प्रजाति व्यवस्थापन: मिचाहा प्रजातिको प्रकोप देखिएका वनक्षेत्रमा त्यस्ता प्रजाति हटाइ उपयुक्त प्रजातिहरु हुर्कन सक्ने वातावरण सिर्जना गर्ने तर्फ आवश्यक कार्य गर्न सकिनेछ।

परिच्छेद-८

कटान मुछान पछिको व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था

४७. हाँगाबिगा हटाउने कार्य (Removal of debris after harvesting): (१) पुनरोत्पादन/पुनरोत्पादन तयारी कटान गरिएको स्थानमा रुख कटान गरिसकेपछि सबै हाँगाबिगा, टुप्पाटाप्पी हटाएर सफा बनाउनु पर्नेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम सरसफाई कार्य कटान कार्य समाप्त भए पश्चात् रुखको बीउ पाकेर झर्ने समयभन्दा कमिमा २ (दुई) हप्ता अगाडि नै गर्नु पर्नेछ।
४८. पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration Promotion): पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration Promotion) को कार्य अनुसूची-२३ बमोजिम गर्न सकिनेछ।

परिच्छेद-९

गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापनसम्बन्धी व्यवस्था

४९. दाउरा स्याउला वाहेकको गैरकाष्ठ वन पैदावार व्यवस्थापन: सामुदायिक वनहरुमा दाउरा र स्याउला वाहेकको गैरकाष्ठ वन पैदावारको दिगो उत्पादनको सम्भावना सोही प्रजातिको वन स्रोत सर्वेक्षणबाट यकीन गर्नु पर्नेछ। महत्वपूर्ण गैरकाष्ठ वन पैदावारहरुको छुट्टै व्यवस्थापन योजना बनाई डिभिजनल वन अधिकृतबाट स्वीकृत गराइ कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।
५०. वनबाट प्राप्त हुने अन्य पारिस्थितिकीय सेवा व्यवस्थापन: वनबाट उत्पादन हुने विभिन्न किसिमका पारिस्थितिकीय सेवाहरु जस्तै सौन्दर्य, पानी, पर्यापर्यटन, भूसंरक्षण आदिको प्रयोजन वन व्यवस्थापनको प्रथामिकतामा परेमा सोसम्बन्धी व्यवस्था र उपयोग वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा उल्लेख गरी अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ।

१४

प्रदेश सचिव

परिच्छेद-१०

क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी व्यवस्था

५१. उपभोक्ता समूहको क्षमता अभिवृद्धि: आफ्नो समूहको अभिलेख एवं कारोवार दुरुस्त राख्नुपर्नेछ। वार्षिक १ (एक) लाखभन्दा बढी कारोवार गर्ने वन उपभोक्ता समूहले एकल वा अरु वन समूहसंगको साझेदारीमा आंशिक वा पूर्णकालिन कार्यालय सहायकको व्यवस्था गर्नसक्नेछ ।
५२. उपभोक्ता समूहको लागि तालिम: वन उपभोक्ता समूहले समूहको संस्थागत विकास तथा प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धिका लागि सम्बन्धित स्थानीय तह र सरोकारवालाहरूसंगको सहकार्यमा क्रमशः तालिमको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
५३. क्षमता अभिवृद्धिका लागि आर्थिक लगानी : आर्थिक स्रोत कम भएका समूहहरूका लागि मन्त्रालयले डिभिजन वन कार्यालयमार्फत क्षमता अभिवृद्धि योजना र आवश्यक बजेट तय गरी क्रमशः लागु गर्दै जानेछ । यसका लागि डिभिजन वन कार्यालयले सरोकारवालाहरूसंग समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न गराउन सक्नेछ ।
५४. वन प्राविधिकको क्षमता अभिवृद्धि: वन व्यवस्थापन कार्ययोजना निर्माण र व्यवस्थापनमा संलग्न सरकारी वा अन्य वन प्राविधिकले वन अनुसन्धान तालिम केन्द्र वा प्राविधिक व्यवसायिक तालिम केन्द्र वा वन विज्ञान अध्ययन अध्यापन गराउने संस्थाबाट वन व्यवस्थापन र कार्यान्वयन सम्बन्धि पठ्यक्रम अनुसार वन विज्ञानसम्बन्धी शिक्षा वा तालिम लिएको हुनु पर्नेछ ।
५५. तालिम तथा भ्रमण : वन प्राविधिकको प्राविधिक क्षमता अभिवृद्धिको लागि मन्त्रालयले तालिम तथा अवलोकन भ्रमणहरू सञ्चालन गर्नेछ ।
५६. वन श्रमिकको क्षमता अभिवृद्धि तथा सुरक्षा : छपान भएका रुखहरूको कटान, मुछान, ढुवानी, घाटगद्दी आदि कार्यमा लगाइने कामदारहरूलाई चाहिने तालिमको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ। मान्यताप्राप्त निकायबाट कटान मुछानसम्बन्धी तालिम प्राप्त भएको व्यक्तिलाई काममा प्राथमिकता दिनु पर्नेछ।
५७. मेसिनरी औजारको दर्ता: रुख काट्ने मेसिन (Power chain saw) र घुम्ती चिरान मेसिन (Portable saw mill) डिभिजन वन कार्यालयमा दर्ता भएको हुनु पर्नेछ र यसरी दर्ता नभएका मेसिनरी औजार प्रयोग गर्न पाइने छैन ।
५८. श्रमिकहरूको दुर्घटना विमा : वन व्यवस्थापन, कटान, ओसारपसार र वन संरक्षणमा खटिने वन श्रमिकहरूको वनमा काम गर्ने अवधि भरको लागि वन व्यवस्थापकले दुर्घटना विमा गरी दिनु पर्नेछ ।

१५

प्रदेश सचिव

परिच्छेद-११

अनुगमनसम्बन्धी व्यवस्था

५९. अनुगमन: (१) वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको कार्ययोजनाको तयारी देखि कटान मुद्दान कार्य समाप्ति पश्चात् गर्नुपर्ने सम्पूर्ण कृयाकलापहरुको वन उपभोक्ता समूहले ३ (तीन) सदस्यीय अनुगमन समिति गठन गरी अनुगमन गराउनु पर्नेछ ।
- (२) सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयका वन प्राविधिकले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारीदेखि कटान मुद्दान कार्य समाप्ति पश्चात् गर्नुपर्ने सम्पूर्ण कृयाकलापहरुको अनुगमन गरी अनुगमन प्रतिवेदन डिभिजन वन कार्यालय, सम्बन्धित स्थानीय तह र सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।
- (३) डिभिजन वन कार्यालयका वन प्राविधिकले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको वन व्यवस्थापन कार्ययोजना तयारीदेखि कटान मुद्दान कार्य समाप्ति पश्चात् गर्नुपर्ने सम्पूर्ण कृयाकलापहरुको अनुगमन गरी अनुगमन प्रतिवेदन वन निर्देशनालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (४) देहायको अनुगमन समितिले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको आवधिक रूपमा संयुक्त अनुगमन गर्न गराउन सक्नेछ ।
- संयोजक: डिभिजनल वन अधिकृत वा निजले तोकेको वन अधिकृत
 - सदस्य: वन निर्देशनालय अधिकृत प्रतिनिधि
 - सदस्य: सम्बन्धित स्थानीय तहको प्रतिनिधि
 - सदस्य: सामुदायिक वनको हकमा सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघको कम्तिमा सम्बन्धित सब डिभिजन स्तरीय समिति प्रतिनिधि
 - सदस्य: सम्बन्धित वन समूहको अध्यक्ष
 - सदस्य सचिव: सम्बन्धित सब डिभिजन वन कार्यालयको प्रमुख
- (५) वन निर्देशनालय र मन्त्रालयले वन सम्बर्द्धन प्रणाली अवलम्बन गरी व्यवस्थापन हुने वनको वन व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य तथा अन्य सम्बन्धित कार्यको अनुगमन गर्न सक्नेछ र यसरी अनुगमन गर्दा सहयोग गर्नु सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालय र वन समूहको कर्तव्य हुनेछ ।

१६

प्रदेश सचिव

परिच्छेद-१२

विविध

६०. प्राविधिक परीक्षण: (१) वन संवर्द्धन प्रणालीमा आधारित भएर दिगो वन व्यवस्थापन अवधारणा अनुरूप भए नभएको विषयको प्राविधिक परीक्षण मन्त्रालयले देहाय बमोजिमको समितिमार्फत गराउन सक्नेछ:

- (क) अधिकृतस्तर नवौं/दशौं (प्राविधिक) वा वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रको प्रमुख-संयोजक
 - (ख) अधिकृतस्तर सातौं/आठौं प्रदेश वन निर्देशनालय १ (एक) जना-सदस्य
 - (ग) मन्त्रालयले तोकेको अधिकृत स्तर सातौं/आठौं १ (एक) जना-सदस्य
 - (घ) मन्त्रालयले तोकेको वन विज्ञानमा कम्तिमा स्नातकोत्तर उत्तिर्ण वन विज्ञ १ (एक) जना-सदस्य
 - (ङ) सम्बन्धित डिभिजन वन कार्यालयको प्रमुख-सदस्य
- (२) उपदफा (१) बमोजिम गरिने परीक्षणको सिद्धान्त र आधारहरू अनुसूची-२४ बमोजिम हुनेछ ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिमको समितिले परीक्षण गरी अनुसूची-२५ बमोजिमको ढाँचामा प्रतिवेदनको पेश गर्नु पर्नेछ ।

६१. कार्ययोजना संशोधन: वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन कार्यविधि-२०७१ बमोजिम कार्ययोजना स्वीकृत भई कार्यान्वयन भएका वा हुने क्रममा रहेका वनहरूको व्यवस्थापन दफा ३ बमोजिमका प्रावधान अनुरूप यो कार्यविधि जारी भएको मितिले १ (एक) वर्षभित्र कार्ययोजनामा संशोधन गरी अख्तियार प्राप्त अधिकारीबाट स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ । यसरी १ (एक) वर्षभित्र कार्ययोजनामा संशोधन गर्न नसकेमा मन्त्रालयले तोकिएको समयावधिभित्र त्यस्ता कार्ययोजनाहरूको संशोधन एवम् स्वीकृत गर्नु पर्नेछ ।

६२. यसै कार्यविधि अनुसार हुने: यस कार्यविधिमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरू यसै कार्यविधि अनुसार हुनेछ । यस कार्यविधिमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरू प्रचलित कानूनसंग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म प्रचलित कानूनमा उल्लेख भएका प्रावधान नै लागु हुनेछ ।

६३. व्याख्या गर्ने अधिकार: यस कार्यविधिको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कुनै द्विविधा उत्पन्न भएमा त्यस्तो द्विविधाको विषयमा बाधा अडकाउ फुकाउने र कार्यविधिमा उल्लेख भएका प्रावधानहरूको व्याख्या गर्ने अधिकार मन्त्रालयलाई हुनेछ ।

१७

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१

दफा ३ को उपदफा (१) संग सम्बन्धित
वनको प्रकार, मुख्य प्रजाति र उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणाली

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस
१	१९ डिग्रीभन्दा कम भिरालो तराई र शिवालिक साल वन	साल	विरुवा : ५००० भन्दा धेरै लाश्रा २००० भन्दा धेरै	काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	संभाव्य भूक्षयलाई न्यूनीकरण गर्ने गरी उत्पादनमुखी (Production oriented) वन व्यवस्थापन	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: कटान चक्र सहितको छनौट प्रणाली कटान चक्र : १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्जातको २ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात : १५०-२०० घन.मी. प्रति हे. छ भने जम्मा मौज्जातको १ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात : १५० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: इन्डियन इरेगुलर सेल्टरवुड प्रणाली (Indian irregular shelterwood system) वालीचक्र : ८० वर्ष

(Handwritten signatures and text)
प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	प्रकृति
			लाभ्रा : २००० भन्दा थोरै			पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक पुनरोत्पादन अवधि: १० वर्ष माऊ रुख संख्या : १५ देखि २५ वटा प्रतिहेक्टर उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्याको आधारमा) वन सम्बर्द्धन प्रणाली: कटान चक्रसहितको एकल रुख छनौट प्रणाली (Single Tree Selection with felling cycle) पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा, मौज्दात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्दातको १ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्दात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्दातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: समूह छनौट प्रणाली (Group Selection System) पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक बाली चक्र : १०० वर्ष कटान चक्र : १० वर्ष	
२	शिवालिक साल वन: १९ डिग्रीभन्दा बढी र ३१ डिग्रीसम्म भिरालोपन भएको वन क्षेत्र		विरवा : ५००० भन्दा धेरै लाभ्रा : २००० भन्दा धेरै विरवा : ५००० भन्दा थोरै लाभ्रा : २०००	काठ, दाउरा र भू संरक्षण	भूक्षयको दृष्टिकोणले सम्बेदनशील हुने भाएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी (Conservation oriented) वन व्यवस्थापन		

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	प्रकार
			भन्दा थोरै			पुनरोत्पादन अवधि : १० वर्ष उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल, रुख संख्या र आयतनको आधारमा, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्जातको १ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने ।	
३	शिवालिक साल वन: ३१ डिग्रीभन्दा बढी भिरालोमा भएको वन क्षेत्र	साल		भूसंरक्षण	संरक्षण (Protection)	भूक्षयका दृष्टिकोणले सम्वेदनशील हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने यस वन क्षेत्रमा सम्भव भए सम्म ढलेका, सुकेको (सुखड खडा) रुखहरु मात्र हटाउन सकिने	
४	सिसौ/खयर वृक्षरोपण वन	सिसौ र खयर		काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	काठ दाउरा उत्पादन	वन सम्वर्द्धन प्रणाली: पुनरोत्पादनको लागि माऊ रुख राखी (Seed tree method) गरिने प्रणाली पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक वा कृत्रिम (वृक्षारोपण/बीउ छर्ने) यदि प्रति हे. २०० भन्दा कम रुख छन् भने सिधै Seed Tree Method मा जाने	

②

③

④

Dr. D. C. M.

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	शुद्ध
५	नदी तटीय वन	सिसौ, खयर, सिमल, कर्मा, जामुन, अरुना, सिरिस		काठ दाउरा र भूसंरक्षण	काठ दाउरा उत्पादन र नदी तटीय क्षेत्रको संरक्षण (Protection)	यदि प्रति हे. २०० भन्दा बढी रुख भएमा एक चोटी थिनिङ्ग गरि प्रति हे. (१०० - १५०) रुख संख्या कायम गर्ने र दोस्रो कटानमा माऊ रुख प्रणालीमा जाने बाली चक्र: ३० देखि ४० वर्ष उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा वन सम्बर्द्धन प्रणाली: सुधार कटान प्रणाली (Improvement felling Method) पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक साथै Assisted Regeneration (वृक्षरोपण/बीउ छर्ने) कटान चक्र: ५ देखि १० वर्ष उत्पादन नियमन : क्षेत्रफल र आयतन (रुख संख्या) को आधारमा, भूक्षयको दृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बूढा रुखहरू हटाउन सकिने ।	
६	तराई तथा भित्री मधेसको विप्रेको वन	साल	झाडी, बुट्यान, मिचाहा प्रजाति	संरक्षण र सीमित गैरकाष्ठ वन पैदावारको प्रयोग	वन पुनःस्थापना (Forest restoration) गरी वन क्षेत्रको	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: सुधार कटान (Improvement felling) पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक साथै Assisted regeneration (वृक्षरोपण/बीउ छर्ने) साथ साथै झाडी सफाई, पत्लाउने काम गर्ने	

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	प्रकार
			आदिले गर्दा मुख्य प्रजातिहरूको छत्र घनत्व (Crown Density) २० प्रतिशत भन्दा कम भएको वन		उत्पादन र उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने	वन डढेलो लाग्न नदिने, आवश्यकता अनुसार घेरावारा गर्ने ढलापडा र सुखड खडा रुखहरू भाए हटाउने यस प्रकारको वनलाई उच्च प्राथमिकता दिई व्यवस्थापन गर्नु पर्ने र वनको अवस्थामा सुधार आए पश्चात् उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाई वन व्यवस्थापन गरिनेछ ।	प्रकृतिक
७	पहाडी साल वन (Hill Sal Forest)	साल, चिलाउने, साज, खोटे सल्ला आदि	विरवा : ५००० भन्दा धेरै लाघ्रा २००० भन्दा धेरै	काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	भूक्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशील हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी (Conservation oriented) वन व्यवस्थापन	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: छनौट प्रणाली (Selection system) अन्तर्गतको Felling area based on felling cycle र समूह छनौट प्रणाली (Group Selection System) कटान चक्र : १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (Seed or coppice) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतन अथवा रुख संख्याको आधारमा, मौज्दात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्दातको १ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्दात : १५०-२०० घन.मी. प्रति हे. छ भने जम्मा मौज्दातको ०.५	

२ १५

[Handwritten Signature]

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	प्रकार
						प्रतिशत कटान गर्ने, र मौज्जात : १५० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.२५ प्रतिशत कटान गर्ने ।	
			विरवा : ५००० भन्दा थोरै लाभ्रा : २००० भन्दा थोरै			वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Coppice with standard वा irregular shelter wood system वालीचक्र : Coppice with standard को लागि ४० वर्ष वालीचक्र : Irregular shelter wood system को लागि १०० वर्ष पुनरोत्पादन अवधि: १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (Seed or coppice) उत्पादन नियमन विधि: उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल, रुख संख्या र आयतनको आधारमा ।	
८	प्राकृतिक सल्ला वन	खोटे सल्ला, गोब्रे सल्ला र पाटे	विरवा : ५००० भन्दा थोरै	काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	सम्भाव्य भूक्षयलाई न्यूनीकरण गर्ने	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: कटान चक्र सहितको समूह छनोट प्रणाली कटान चक्र : १० वर्ष	

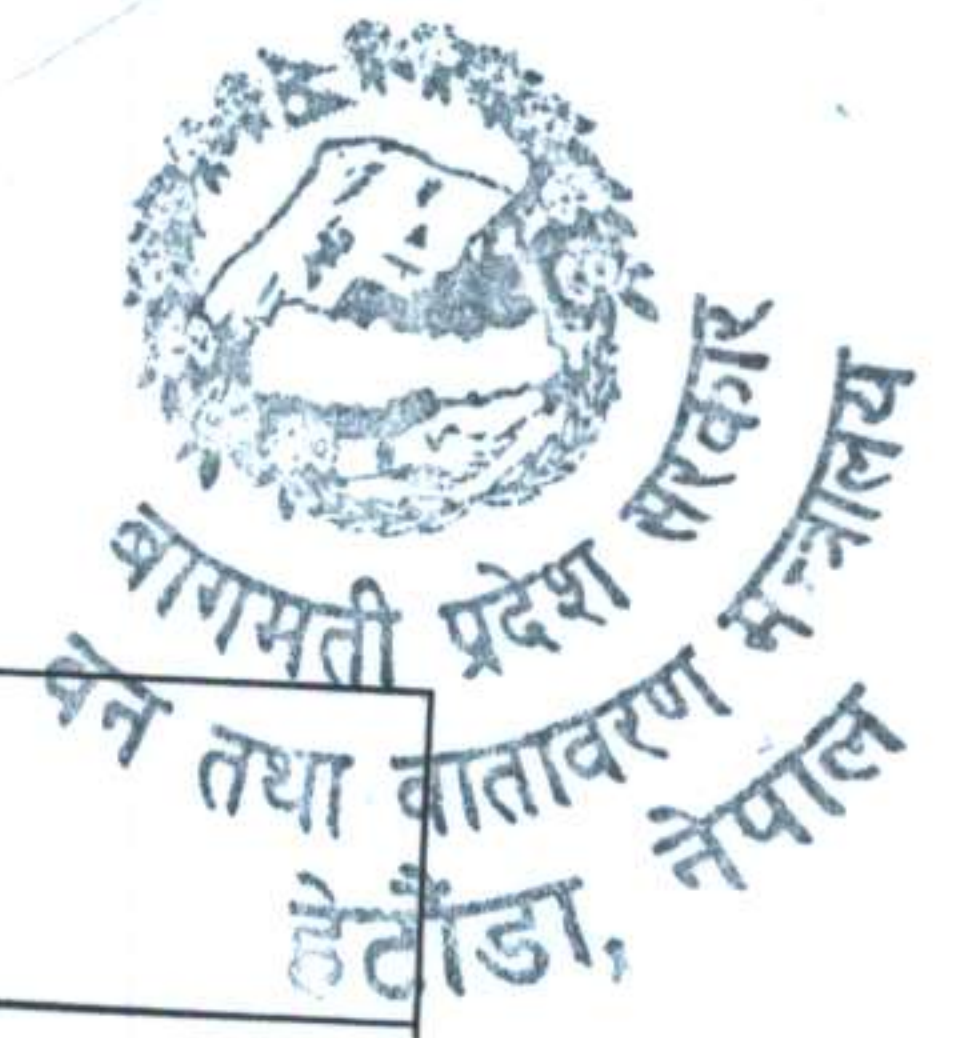
२३

२३

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	प्रकार
		सल्ला	लाश्रा : २००० भन्दा धेरै		गरि उत्पादनमुखी वन व्यवस्थापन	पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक तर प्राकृतिक पुनरोत्पादन संतोषजनक नभएको अवस्थामा Enrichment plantation गर्ने । उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतन अथवा रुख संख्याको आधारमा, मौज्दात : २०० घन.मी. प्रति हे. भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्दातको २ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्दात : १५०-२०० घन.मी. प्रति हे. छ भने जम्मा मौज्दातको १ प्रतिशत कटान गर्ने, र मौज्दात : १५० घन.मी. प्रति हे. भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्दातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । वनसम्बर्द्धन प्रणाली: Irregular shelterwood system बाली चक्र: खोटे सल्लाको लागि ६० वर्ष र गोब्रे सल्लाको प्राकृतिक वनको लागि १०० वर्ष, पाटे सल्लाको प्राकृतिक वनको लागि ३०-३५ वर्ष हुनेछ । पुनरोत्पादन अवधि: दुवै सल्लाको प्राकृतिक वनमा ८-१० वर्ष हुनेछ । पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक तर प्राकृतिक पुनरोत्पादन संतोषजनक नभएको अवस्थामा Enrichment plantation गरिनेछ ।	प्राकृतिक

२४

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	टिप्पणी
९	वृक्षारोपण सल्ला वन	खोटे सल्ला, गोब्रे सल्ला र पाटे सल्ला	विरुवा : ५००० भन्दा धेरै लाश्रा : २००० भन्दा धेरै	काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	सम्भाव्य भूक्षयलाई न्यूनीकरण गर्ने गरि उत्पादनमुखी	उत्पादन नियमन विधि (Yield Regulation) : क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा (By area and number of stems) ४५ डिग्री भन्दा बढी भिरालोपन भएको वन क्षेत्रमा भूक्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशील हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलेका, सुकेको (सुखड खडा) र भूक्षयको दृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बूढा रुखहरु हटाउन सकिने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: कटान चक्र सहितको समूह छनौट प्रणाली वा Irregular shelterwood system कटान चक्र : ५ वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक तर पुनरोत्पादन संतोषजनक नभएको अवस्थामा वृक्षारोपण गर्ने यदी प्रति हे. २०० भन्दा कम रुख छन् भने सिधै छनौट प्रणाली मा जान सकिने यदी प्रति हे. २०० भन्दा बढी रुख भएमा एक चोटी थिनिङ्ग गरी प्रति हे. १०० देखि १५० रुख संख्या कायम गर्ने र दोस्रो कटानमा छनौट प्रणालीमा जाने	

२/१४/२०

[Signature]
प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	टिप्पणी
			पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	टिप्पणी
			विरुवा : ५००० भन्दा थोरै लाभ्रा : २००० भन्दा थोरै			उत्पादन नियमन विधि: रुख संख्याको आधारमा खोटे सल्लाको लागि ४५ वर्षको उमेरसम्ममा तलबाट पत्ल्याउने विधि (Low thinning) बमोजिम १५० देखि २०० सम्म रुख कायम गरी बाँकी रुखहरु कटान गर्न सकिने । पाटे सल्लाको लागि २५ वर्षको उमेरसम्ममा तलबाट पत्ल्याउने विधि (Low thinning) बमोजिम १५० देखि २०० सम्म रुख कायम गरी बाँकी रुखहरु कटान गर्न सकिने । यस पश्चात् कटान चक्र सहितको छनौट प्रणाली वा Irregular shelterwood system अपनाई व्यवस्थापन गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Irregular shelterwood system बाली चक्र: खोटे सल्ला र गोत्रे सल्लाको लागि ६० वर्ष र पाटे सल्लाको प्राकृतिक वनको लागि ३०-३५ वर्ष पुनरोत्पादन अवधि: ५ देखि १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक तर पुनरोत्पादन संतोषजनक नभएको अवस्थामा वृक्षारोपण गर्ने यदी प्रति हे. २०० भन्दा कम रुख छन् भने सिधै Irregular shelterwood system मा जाने	

२ १४ ३५

[Signature]
प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	टिप्पणी
						<p>यदी प्रति हे. २०० भन्दा बढी रुख भएमा एक चोटि पत्ल्याउने कार्य (Thinning) गरि प्रति हे. १००-१५० रुख संख्या कायम गर्ने र दोस्रो चरणमा Irregular shelterwood system मा जाने उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा ४५ डिग्रीभन्दा बढी भिरालोपनको अवस्थामा भूक्षयका दृष्टिकोणले संवेदनशिल हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलापडा, सुखड खडा, टुप्पा भाच्चिएका तथा रोग लागेका र भूसंरक्षणका दृष्टिले समस्याग्रस्त वुढा रुखहरु मात्र हटाउने ।</p> <p>२५ वर्ष भन्दा कम उमेरको वृक्षारोपणमा वाली चक्र खोटे सल्लाको लागि ६० वर्ष र पाटे सल्लाको ३५ वर्षले ७५ प्रतिशत उमेरसम्म खोटे तथा पाटे सल्ला पत्ल्याउने दिग्दर्शन, २०६४ अनुसार पत्ल्याउने कार्य गर्दै जाने र तत् पश्चात् Irregular shelterwood/group selection अपनाई व्यवस्थापन गर्दै जाने</p>	
१०.	सल्ला र चौडापातेको	खोटे सल्ला,		काठ, दाउरा र	भविष्यमा चाहिने	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Irregular shelterwood system/selection system with felling cycles	

२

२७

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	टिप्पणी
	मिश्रित वन	गोब्रे सल्ला, पाटे सल्ला, चिलाउने, कटुस		भूसंरक्षण	वनको किसिम अनुसार वृद्धि दर कयम गर्ने	बाली चक्र: खोटे सल्ला वृक्षरोपणको लागि ६० वर्ष र पाटे सल्ला र अन्य सल्लाको लागि ३० देखि ३५ वर्ष पुनरोत्पादन अवधि: १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक तर प्राकृतिक पुनरोत्पादन संतोषजनक नभएको अवस्थामा वृक्षारोपण गर्ने उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा कायम गर्ने ४५ डिग्रीभन्दा बढी भिरालोपना भएको अवस्थामा भूक्षयका दृष्टिकोणले संवेदनशील हुने भएकोले संरक्षणलाई प्रथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलापडा, सुखड खडा र भूक्षयको दृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बूढा रुखहरु हटाउन सकिने	
११	पहाडी मिश्रित वन चौडापाते	चिलाउने, कटुस, उतिस, काफल,		काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	भूक्षयका दृष्टिकोणले संवेदनशील हुने भएकोले	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: रुख सहितको मुना प्रणाली (Coppice with standard System) मुनाको बाली चक्र: १० देखि ३० वर्ष पुनरोत्पादन अवधि: १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (मुना र बीउ)	

२/१६

२०७६/०७/०७

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	प्रकार
		गुराँस इत्यादि			संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी (Conservation Oriented) वन व्यवस्थापन	उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्या) निर्धारण गर्ने वन सम्बर्द्धन प्रणाली: (Coppice selection system / reserve) कटान चक्र: १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (मुना र बीउ) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्या) निर्धारण गरिने ।	
	पहाडी चौडापाते झाडीदार मिश्रित वन			घाँस, दाउरा, सोत्तर स्याउला आदी			
१२	शितोष्ण चौडापाते मिश्रित वन	कटुस, खसु, बाँझ, फलाट, गुराँस ओखर इत्यादि		काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	भूक्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशील हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई (Production Oriented) वन व्यवस्थापन	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Selection system अन्तर्गतको Felling area based on felling cycle र Group selection system कटान चक्र : १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (बीउ) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्या) निर्धारण गरिनेछ । मौज्जात २०० घन मिटर प्रतिहेक्टरभन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्जातको १ प्रतिशत कटान गर्ने र मौज्जात २०० घन मिटर प्रतिहेक्टर भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने । वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Coppice with standard system	

(Handwritten signatures)

(Handwritten signature)

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	प्रकार
				सोत्तर स्याउला आदी		कटान चक्र : ५ - १० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (बीउ र मुना) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफलको आधारमा बायोमास निर्धारण गर्ने ।	
१३	शितोष्ण कोणधारी वन (Temperate Conifer Forest)	गोब्रे सल्ला, धुपी सल्ला, घोरो सल्ला, स्प्रुस, जुनिपर धुपी र ठिङ्गुरे सल्ला इत्यादि		काठ, दाउरा र भूसंरक्षण	भूक्षयलाई न्यूनीकरण गरी काठ उत्पादन (Timber Production)	वन सम्बर्द्धन प्रणाली: Uniform shelterwood system/selection system अन्तर्गतको Felling area based on felling cycle वा group selection system पुनरोत्पादन अवधि: १५ देखि २० वर्ष वाली चक्र: १२० देखि १५० वर्ष पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (बीउ) उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा रुख संख्या निर्धारण, मौज्जात २०० घन मिटर प्रतिहेक्टर भन्दा माथि छ भने जम्मा मौज्जातको २ प्रतिशत कटान गर्ने, मौज्जात १५० देखि २०० घन मिटर प्रतिहेक्टर सम्म छ भने जम्मा मौज्जातको १ प्रतिशत कटान गर्ने र मौज्जात १५० घन मिटर सम्म प्रतिहेक्टर भन्दा कम छ भने जम्मा मौज्जातको ०.५ प्रतिशत कटान गर्ने ।	

Handwritten signatures and initials.

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	टिप्पणी
१४	सल्ला वनलाई वनमा रूपान्तरित वन (Plantation forest Broadleaved Conversion) pine to	हटाउनु पर्ने मुख्य प्रजाति: खोटे सल्ला, पात्ले सल्ला र गोब्रे सल्ला	स्थापित गर्नु पर्ने प्रजाति: चौडापाते वन प्रजाति	काठ, दाउरा, स्याउला, सोत्तर र भूसंरक्षण	बहुउपयोगी वन व्यवस्थापन	४५ डिग्रीभन्दा माथिको भिरालो अवस्थामा भूक्षयका दृष्टिकोणले सम्बेदनशील हुने भएकोले संरक्षणलाई प्राथमिकता दिई संरक्षणमुखी वन व्यवस्थापन गर्ने र ढलापडा, सुखड खडा र भूसंरक्षणका दृष्टिकोणले समस्याग्रस्त बूढा रुखहरु मात्र हटाउने प्रतिस्थापन गर्नुपर्ने प्रजाति: चौडापाते प्रजाति पुनरोत्पादन विधि: प्राकृतिक (मुना र बीउ) र कृत्रिम दुबै पुनरोत्पादन अवधि: १० वर्ष उत्पादन नियमन विधि: क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (रुख संख्या) निर्धारण गरिन्छ, चौडापातेको Advance growth को गुणस्तर कायम गरि वृक्षारोपण गर्दै जाने र कोणधारी प्रजातिलाई घटाउदै लाने यदि सल्लाको रुख संख्या प्रति हेक्टर २०० भन्दाबढी छ भने ५ देखि १० वर्षमा १५० देखि २०० वटामा झार्ने र दोस्रो चरणको ५ देखि १० वर्षमा प्रति हेक्टर ५० वटामा झार्ने न्यूनतम ७५ प्रतिशत चौडापाते र २५ प्रतिशत सल्लाको मिश्रित वन कायम गर्ने, चौडापातेको Advance growth को गुणस्तर कायम गरी वृक्षारोपण गर्दै जाने र सल्ला प्रजातिलाई	

२
१०
३०

प्रदेश सचिव

सि. नं.	वनको प्रकार	मुख्य प्रजाति	पुनरोत्पादन अवस्था (प्रति हे.)	वनको सेवा र वस्तुको आवश्यकता र प्रयोग	वन व्यवस्थापनको उद्देश्य	व्यवस्थापनको सिफारिस	टिप्पणी
						घटाउँदै जाने	उत्पादन नियमन : क्षेत्रफलको आधारमा रुख संख्या निर्धारण गर्ने

नोट: १) पुनरोत्पादनको अवस्था निर्धारण गर्दा मुख्य प्रजातिहरूको स्वस्थ विरुवा र लाश्राको प्रति हेक्टर तथ्याङ्क मात्र समावेश गर्नु पर्नेछ ।

२) Shelter wood system मा Advance growth मध्ये स्वस्थ रुख (Phenotypically superior trees) राखी ढलापडा, सुकेका, मेरेका र बाङ्गटिङ्गा रुखहरू कटान गरिनेछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२

दफा ३ को उपदफा (३) संग सम्बन्धित

वन सम्बर्द्धन कार्यहरूको पहिचान

छनौट गरिएको वन सम्बर्द्धन प्रणालीको आधारमा वनको विभिन्न Sub-compartment/annual coupe/annual felling area मा रहेको वनको अवस्था (उमेर, मोटाई, पुनरोत्पादन) अनुसार उपयुक्त वन सम्बर्द्धन कार्यहरू पहिचान गरी सिफारिस गर्नु पर्दछ ।

१. सरपट कटान प्रणाली (Clear-felling System)

बाली चक्र १० वर्षको राख्दा वनलाई निम्नानुसारको वार्षिक कटान क्षेत्रमा विभाजन गरी प्रत्येक कटान क्षेत्रको लागि उपयुक्त वन सम्बर्द्धन कार्य क्रियाकलाप तोक्नु पर्दछ । उदाहरणका लागि निम्नानुसार चित्र र तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र १ : सरपट कटान प्रणालीमा वार्षिक कटान क्षेत्र र वन सम्बर्द्धनका कृयाकलापहरू

१ वर्ष (A10)	२ वर्ष (A9)	३ वर्ष (A8)	४ वर्ष (A7)	५ वर्ष (A6)
			पहिलो थिनिङ	
१० वर्ष (A1)	९ वर्ष (A2)	८ वर्ष (A3)	७ वर्ष (A4)	६ वर्ष (A5)
कटान			अन्तिम थिनिङ	

A= Annual coupe

वन व्यवस्थापन कार्ययोजनाको अवधि १० (दश) वर्षको भएमा सरपट कटान प्रणालीमा वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप कार्यान्वयन कार्यतालिका निम्नानुसारको बनाउनु पर्दछ ।

तालिका १: सरपट कटान प्रणालीमा वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप कार्यान्वयन कार्य तालिका

वर्ष	कार्यान्वयन गरिने वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप
पहिलो	<ul style="list-style-type: none"> वार्षिक कटान क्षेत्र १ (A1) मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरू कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A4 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A7 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A9 र A10 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
दोस्रो	<ul style="list-style-type: none"> A2 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरू कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A5 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A8 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A1 र A10 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
तेस्रो	<ul style="list-style-type: none"> A3 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरू कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A6 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A9 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A1 र A2 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।

वर्ष	कार्यान्वयन गरिने वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप
चौथो	<ul style="list-style-type: none"> A4 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरु कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A7 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A10 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A2 र A3 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
पाँचौं	<ul style="list-style-type: none"> A5 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरु कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A8 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A1 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A3 र A4 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
छैठौं	<ul style="list-style-type: none"> A6 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरु कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A9 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A2 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A4 र A5 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
सातौं	<ul style="list-style-type: none"> A7 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरु कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A10 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A3 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A5 र A6 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
आठौं	<ul style="list-style-type: none"> A8 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरु कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A1 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A4 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A6 र A7 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
नवौं	<ul style="list-style-type: none"> A9 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरु कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A2 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A5 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A7 र A8 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।
दशौं	<ul style="list-style-type: none"> A10 मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरु कटान गर्ने र सो ठाँउमा विरुवा रोपण गर्ने । A3 मा अन्तिम पत्ल्याउने काम (Final thinning) गर्ने । A6 मा पहिलो पत्ल्याउने काम (First thinning) गर्ने । A8 र A9 मा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) को काम गर्ने ।

२. छत्र प्रणाली (Shelterwood System)

बाली चक्र ८० (असी) वर्ष र पुनरोत्पादन अवधि १० (दश) वर्ष राख्दा वनलाई निम्नानुसारको आवधिक खण्डमा विभाजन गरी प्रत्येक आवधिक खण्डको लागि उपयुक्त क्रियाकलाप तोक्नु पर्दछ । उदाहरणका लागि निम्नानुसार चित्र र तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

(Handwritten mark)

(Handwritten mark)

(Handwritten mark)

(Handwritten signature)

प्रदेश सचिव

चित्र २: छत्र प्रणालीमा आवधिक खण्ड र वन सम्बर्द्धन कृयाकलाप

B1C1S1 RF(Regeneration felling)	B1C1S5 PF (Preparatory felling)
B1C1S2 T+I (Thinning + Improvement felling)	B1C1S6 T+I
B1C1S3 T+I	B1C1S7 T+I
B1C1S4 T+I	B1C1S8 T+I

B= Block, C= Compartment, S= Sub-compartment, RF= Regeneration felling, PF= Preparatory felling, T= Thinning, I= Improvement felling

यसरी हरेक आवधिक खण्डमा गरिने वन सम्बर्द्धनका कृयाकलापहरू तोकिसकेपछि ती कृयाकलापहरू वन व्यवस्थापन कार्ययोजना कार्यान्वयनको कुन वर्ष सम्पादन गरिने हो सो खोली वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप कार्यान्वयन कार्यतालिका वन व्यवस्थापन योजनामा समावेश गर्नु पर्दछ । वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप कार्यान्वयन कार्य तालिकाको नमूना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २: छत्र प्रणालीमा वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप कार्यान्वयन कार्य तालिका(एक कटान श्रृङ्खलाको लागि)

वर्ष	कार्यान्वयन गरिने वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप
पहिलो	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(रुख कटान भएको स्थानमा)
दोस्रो	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(हाल सम्म रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S2 मा
तेस्रो	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(हाल सम्म रुख कटान भएको स्थानमा), पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S3 मा
चौथो	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा),पुनरोत्पादन तयारी कटान (PF) B1C1S5 मा
पाँचौं	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा),पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S4 मा
छैठौं	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा),पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S6 मा
सातौं	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा),पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S7 मा
आठौं	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा),पत्ल्याउने तथा सुधार कटान (T+I) B1C1S8 मा
नवौं	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा)
दशौं	पुनरोत्पादन कटान (B1C1S1), पुनरोत्पादन अभिवृद्धि(पछिल्लो तीन वर्ष रुख कटान भएको स्थानमा)

Handwritten signatures and the text 'प्रदेश सचिव' (State Secretary) are present at the bottom of the page.

३. छनौट प्रणाली (Selection system)

कटान चक्र १० (दश) वर्षको राख्दा वनलाई निम्नानुसार कटान क्षेत्रमा विभाजन गरी प्रत्येक कटान क्षेत्रको लागि उपयुक्त वन सम्बर्द्धन कार्य क्रियाकलाप तोक्नु पर्दछ । उदाहरणका लागि निम्नानुसार चित्र र तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

चित्र ३ : छनौट प्रणालीमा कटान क्षेत्र र वन सम्बर्द्धनका कृयाकलापहरू

कटान क्षेत्र १ a1 or n1 or v1 ☐	कटान क्षेत्र २ a2 or n2 or v2 ☐	कटान क्षेत्र ३ a3 or n3 or v3 ☐	कटान क्षेत्र ४ a4 or n4 or v4 ☐	कटान क्षेत्र ५ a5 or n5 or v5 ☐
कटान क्षेत्र १० ☐	कटान क्षेत्र ९ a9 or n9 or v9 ☐	कटान क्षेत्र ८ a8 or n8 or v8 ☐	कटान क्षेत्र ७ a7 or n7 or v7 ☐	कटान क्षेत्र ६ a6 or n6 or v6 ☐

यसमा a = वार्षिक कटान क्षेत्र, n = वार्षिक कटान गरिने रुख संख्या र v = वार्षिक कटान गरिने आयतन

यसरी वनलाई कटान क्षेत्रमा बाँडिसकेपछि कुन कटान क्षेत्रमा के काम कुन वर्षमा सम्पादन गर्ने हो सो तोकौ कार्ययोजना बनाउनु पर्दछ (चित्र २ र तालिका २) ।

तालिका ३ : छनौट प्रणालीमा वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप कार्यान्वयन कार्यतालिका

वर्ष	कार्यान्वयन गरिने वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप
पहिलो	कटान क्षेत्र १ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र १ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
दोस्रो	कटान क्षेत्र २ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान र कटान क्षेत्र १ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र २ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
तेस्रो	कटान क्षेत्र ३ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान र कटान क्षेत्र १ र कटान क्षेत्र २ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ३ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
चौथो	कटान क्षेत्र ४ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान, कटान क्षेत्र २ र कटान क्षेत्र ३ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ४ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
पाँचौं	कटान क्षेत्र ५ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान, कटान क्षेत्र ३ र कटान क्षेत्र ४ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ५ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
छैठौं	कटान क्षेत्र ६ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान, कटान क्षेत्र ४ र कटान क्षेत्र ५ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ६ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
सातौं	कटान क्षेत्र ७ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरू कटान गर्ने, सो स्थान, कटान क्षेत्र ५ र कटान क्षेत्र ६ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ७ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।

(Handwritten mark)

(Handwritten mark)

(Handwritten signature)

(Handwritten signature)

प्रदेश सचिव

वर्ष	कार्यान्वयन गरिने वन सम्बर्द्धनका कृयाकलाप
	सुधार कटान गर्ने ।
आठौं	कटान क्षेत्र ८ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरु कटान गर्ने, सो स्थान, कटान क्षेत्र ६ र कटान क्षेत्र ७ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ८ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
नवौं	कटान क्षेत्र ९ मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरु कटान गर्ने, सो स्थान, कटान क्षेत्र ७ र कटान क्षेत्र ८ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र ९ को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।
दशौं	कटान क्षेत्र १० मा हेक्टरमा (वा घनफीट वा गोटा) रहेका रुखहरु कटान गर्ने, सो स्थान, कटान क्षेत्र ८ र कटान क्षेत्र ९ को रुख कटान भएको स्थानमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धिका काम गर्ने र कटान क्षेत्र १० को बाँकी भागमा पत्ल्याउने र सुधार कटान गर्ने ।

४. अन्य वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु

वन व्यवस्थापनका कृयाकलापका अतिरिक्त वन व्यवस्थापनको लागि गर्ने अन्य वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु तालिका ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ । वन व्यवस्थापन क्षेत्रको अवस्था र वस्तुस्थिति अनुसार तालिका ४ मा प्रस्तुत गरिएका विषयवस्तुहरु वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।

तालिका नं ४ अन्य वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु

क्र.स.	अन्य वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु
१	वनक्षेत्रको खाली जग्गा व्यवस्थापन
२	खोला खहरे तथा पानी निकास व्यवस्थापन
३	अग्नी रेखा निर्माण, मर्मत संभार, स्तर उन्नति र सुचारु गर्ने कार्य
४	पानी मुहान, सिमसार तथा पानीका स्रोत व्यवस्थापन
५	कोरिडोर तथा कनेक्टीभिटी
६	मानव वन्यजन्तु सह-अस्तित्व विकास
७	वन संरक्षण क) वन अतिक्रमण नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन ख) वन डढेलो नियन्त्रण ग) चोरीकटानी तथा चोरी शिकारी नियन्त्रण घ) नदीजन्य पदार्थ तथा वनक्षेत्रको माटो उत्खनन् नियन्त्रण
८	घाटगद्दी व्यवस्थापन
९	पर्यापर्यटन कार्यक्रम
१०	तथ्याङ्क व्यवस्थापन
११	मिचाहा प्रजाती व्यवस्थापन
१२	ग्रिन वेल्डको निर्माण

यसरी वन सम्बर्द्धनका कृयाकलापहरु तथा अन्य वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु उचित रूपमा कार्यान्वयन गरेमा मात्र वन व्यवस्थापन हुन्छ । यसको लागि कार्य तालिका बनाएर काम गर्नु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-३

दफा ३ को उपदफा (४) संग सम्बन्धित

वन परिपालन (Tending Operations)

वन परिपालन कार्यमा गोडमेल (Weeding), झाडी सफाई (Cleaning), एकल्याउने (Singling), हाँगा काँटछाट (Pruning) र पत्ल्याउने (Thinning) कार्यहरू पर्दछ। यीमध्ये झाडी सफाई र पत्ल्याउने कार्य मुख्य हुन्।

झाडी सफाई (Cleaning)

पुनरोत्पादन कटान क्षेत्र वा अन्य वन खण्डमा पुनरोत्पादन अभिवृद्धि गर्न घाँस, झाडी, बुट्यान, लहरा आदि काट्ने, उखेलने कार्यलाई झाडी सफाई (Cleaning) भनिन्छ। यस कार्यमा काटिएका घाँस, झाडी, बुट्यान, लहरालाई प्लट बाहिर अग्निरेखा वा नजिकको खोला खोल्सीमा विसर्जन गर्ने वा जैविक कोईला बनाउने कार्य गर्नु पर्दछ। यो कार्य झाडी बुट्यानको चाप र पुनरोत्पादनको अवस्था हेरी पहिलो र दोस्रो वर्ष वर्षा यामको शुरु (जेठ/असार) मा एक पटक र वर्षा यामको अन्त (भाद्र/आश्विन) मा गरी वर्षको २ (दुई) पटक गर्दा पुनरोत्पादनको वृद्धि राम्रो हुन्छ। तेस्रो र चौथो वर्षमा भाद्र/आश्विनमा एकपटक गर्नु पर्दछ।

पत्ल्याउने (Thinning)

पत्ल्याउने कार्य मुख्यतः बढ्दो उमेरका रुखहरू (लाथा, बल्लाबल्ली र अपरिपक्व रुखहरू) रहेको स्थानमा गरिन्छ। उमेर पुगेका बूढा भई सकेका र नबढ्ने रुखहरू भएको स्थानमा पत्ल्याउने कार्य गर्नुको कुनै औचित्य हुँदैन। पत्ल्याउने कार्य पश्चात् वन खण्डमा बाँकी रहेका रुखहरूको मोटाई वृद्धिमा तिब्रता आउँछ। पत्ल्याउने कार्य निश्चित वर्षको अन्तरालमा गर्नु पर्दछ। योजना बमोजिम तोकिएको अन्तरालमा तोकिएको समयमा पत्ल्याउने कार्य सम्पादन गर्न नसकिएमा अपेक्षाकृत रूपमा रुखको गोलाई वृद्धि हुँदैन। एक पत्ल्याउने कार्यदेखि अर्को पत्ल्याउने कार्यबीचको समय अवधिलाई पत्ल्याउने चक्र (Thinning cycle) भनिन्छ। तसर्थ उचित पत्ल्याउने चक्र कायम गरी नियमित रूपमा पत्ल्याउने कार्य गर्नु पर्दछ। औसत व्यास (DBH) वा इच्छाईएको व्यासको आधारमा उपयुक्त दुरी कायम हुने गरी राखिने रुखको संख्या कायम गर्न सकिन्छ अथवा शुरुको पत्ल्याउने कार्य (Initial thinning) गर्दा कायम गरिने संख्या र अन्तिम पत्ल्याउने कार्य (Final thinning) पश्चात् कायम गरिने संख्याको आधारमा चरणबद्ध रूपमा कायम गर्नु पर्ने दुरी हिसाव गरेर सो दुरी कायम गरी पत्ल्याउने कार्य गर्न सकिन्छ। पत्ल्याउने चक्र निर्धारण गर्न सहजीकरण गर्ने उद्देश्यले बाली चक्रको आधारमा पत्ल्याउने चक्र निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। वन व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाउँदा यसलाई आधार लिई आवश्यकता अनुसार वा सान्दर्भिकतालाई समेत ध्यान दिई उपयुक्त पत्ल्याउने चक्र कायम गर्न सकिन्छ।

बाली चक्रको आधारमा पत्ल्याउने चक्र र पत्ल्याउने संख्या देखाईएको तालिका

क्र.स.	बाली चक्र	पत्ल्याउने चक्र (Thinning cycle in years)	पत्ल्याउने संख्या (Number of thinnings)
१	१० वर्ष सम्म	२ देखि ३ वर्षको अन्तरालमा	२

२	१० देखि २० वर्ष	४ देखि ५ वर्षको अन्तरालमा	३
३	२० देखि ४० वर्ष	५ देखि ६ वर्षको अन्तरालमा	४
४	४० देखि ६० वर्ष	६ देखि ८ वर्षको अन्तरालमा	५
५	६० वर्ष भन्दा बढी	१० वर्षको अन्तरालमा	५

नोट: अन्तिम थिनिङ्ग बाली चक्रको दुई तिहाइ उमेर भन्दा पछाडि गर्नु हुँदैन ।

दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

(Handwritten signatures)

(Handwritten signature)
प्रदेश सचिव

अनुसूची-४

दफा ५ संग सम्बन्धित

छत्र प्रणालीमा उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण (Yield regulation under shelterwood system) तरिका

१. क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा कटान परिमाण निर्धारण गर्ने तरिका

छत्र प्रणालीमा पुनरोत्पादन अवधिभर रुख कटान गर्ने क्षेत्र तोकिएको हुन्छ । जस्तो कि पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा मात्र कटान (Harvesting) गरिन्छ । हरेक आवधिक खण्डको क्षेत्रफल पहिलेनै निर्धारित हुन्छ तसर्थ एक तहको उत्पादन नियमन क्षेत्रफलबाट नै भयो । किनभने पुनरोत्पादन अवधिभर पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा बाहेक अन्यत्र रुख कटान (Harvesting) गरिँदैन । पुनरोत्पादन अवधिमा पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा रहेका माऊ रुख र ४० से.मी. भन्दा साना व्यासका स्वस्थ रुख विरुवाहरुबाहेक अन्य सबै रुखहरु कटान गरिन्छ । तसर्थ हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या निम्नानुसार निर्धारण गर्न सकिन्छ ।

पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा रहेका रुखहरुको संख्या ४० से.मी. वा सो भन्दा बढी व्यासका पत्ता लगाउने । रुख नक्साङ्कनबाट यो पत्ता लाग्छ । यस्तै कायम राख्नु पर्ने माऊ रुख पहिचान गरी संख्या पत्ता लगाउने । यो पनि रुख नक्साङ्कनबाट गर्न सकिन्छ । जम्मा रुख संख्या बाट माऊ रुखको संख्या घटाउदा जम्मा कटान गर्न उपलब्ध रुख सङ्ख्या आउँछ । कटान गर्न उपलब्ध रुख संख्यालाई पुनरोत्पादन अवधिले भाग गरेमा बार्षिक रूपमा कटान गर्ने रुख संख्या आउँछ ।

उदाहरणको लागि,

पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा रहेका जम्मा रुख संख्या (Nt) = ५००० गोटा

कायम गर्नु पर्ने माऊ रुख संख्या (पुरै आवधिक खण्डको पुरै भागमा) Mt = १००० गोटा

कटान गर्न उपलब्ध रुख संख्या (Ft) = Nt - Mt = ५००० - १००० = ४००० गोटा

पुनरोत्पादन अवधि (Rp) = १० वर्ष

हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या = Ft/Rp = ४०००/१० = ४०० गोटा

यसरी हरेक वर्ष पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डमा बूढारुखको बाहुल्यता भएको, पुनरोत्पादन कम भएको र अर्को वर्ष रुख कटान गर्दा यस अघि कटान भएको स्थानबाट वनपैदावार ढुवानी गर्दा नोक्सान नहुने गरी ४०० वटा रुख कटान गरिन्छ । यी ४०० रुखबाट प्राप्त हुने परिमाण नै बार्षिक उत्पादन हो ।

Indian irregular shelterwood system मा तोकिएका संख्याका रुखहरू पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डको सबै भन्दा बढी बूढा रुखहरू भएको र पुनरोत्पादन कमसल भएको स्थानबाट कटान गरिन्छ । यसरी कटान गर्दा ४० से.मी. भन्दा कम व्यास भएका स्वस्थ रुख विरुवाहरू कटान नगरी भविष्यको बालिको रूपमा कायम राखिन्छ । कटान गरिएको स्थानमा तोकिएको संख्याका माऊ रुखहरू राखिन्छ । कटान गर्ने रुखसंख्या निर्धारण गर्दा नै माऊ रुखको संख्या घटाएर हिसाव गरिने र माऊ रुख र कटान गर्ने रुख पहिले नै पहिचान गरी योजनामा राखिने भएको हुँदा तोकिएको संख्याका रुखहरू काट्दा माऊ रुख बाँकी नै रहन्छन माऊ रुख सजिलै देखियोस् भनेर कटान गर्नुभन्दा पहिले नै कायम राखिने माऊ रुखमा छातिको उचाईमा ४ इन्च फराकिलो रिङ्ग पेन्टिङ गरिन्छ । अर्को वर्ष कटान गर्दा पुनः पुनरोत्पादन कटान गरिने आवधिक खण्डको पूरै भागमा जाँच गरिन्छ र सबैभन्दा धेरै बूढा रुखहरू भएको स्थानमा एकै ठाँउबाट तोकिएको संख्याका रुखहरू कटान गरिन्छ । एवरितले पुनरोत्पादन अवधि भरी कटान गर्दै गइन्छ । ठूला वा बूढा रुखहरू भएको स्थान र पुनरोत्पादन कमसल भएको स्थानमा पहिले रुख काट्दा सानारुखहरू बढ्ने मौका पाउँछन भने पुनरोत्पादन नभएको ठाँउबाट शुरु गर्दा पुनरोत्पादन गराउने समय पनि धेरै उपलब्ध हुन्छ । पुनरोत्पादन अवधिको अन्ततिर विरुवा भएको स्थान मात्र बाँकी रहने हुँदा पुनरोत्पादन अवधि भित्र पुनरोत्पादन स्थापना गर्न सकिन्छ ।

२. क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा: By area and volume control

यस अघि व्याख्या गरिए बमोजिम आवधिक खण्डहरू निर्धारण भइसकेपछि पुनरोत्पादन कटान हुने आवधिक खण्डमा सबै रुखहरू मापन गरी जम्मा आयतन पता लगाइन्छ । यसरी आयतन हिसाब गर्दा ४० से.मी भन्दा बढी व्यास भएका रुखहरूलाई मात्र हिसाब गरिन्छ । यस क्रममा कायम राख्नुपर्ने माऊ रुखबाहेकका रुखहरूलाई मात्र हिसाब गरिन्छ । यसरी जम्मा आयतन हिसाब गरेपछि त्यसलाई पुनरोत्पादन अवधिले भाग गर्दा आउने परिमाण हरेक वर्ष कटान गरिन्छ । कटान गर्ने तरिका यस अघि उल्लेख गरे जस्तै हुन्छ ।

उदाहरणको लागि,

वनको कुल उत्पादनशील क्षेत्रफल = ४०० हेक्टर

आवधिक खण्ड संख्या: ८

आवधिक खण्डको क्षेत्रफल = $400/8 = 50$ हेक्टर

पुनरोत्पादन अवधि = १० वर्ष

औषत वार्षिक कटानको क्षेत्रफल = ५ हेक्टर

पुनरोत्पादन कटान गरिने आवधिक खण्डको जम्मा आयतन = 50000 क्यु.फि. (वनस्रोत सर्वेक्षणबाट यकीन गर्ने)

प्रदेश सचिव

वार्षिक कटान परिमाण = $50000/10 = 5000$ क्यु.फि.
कुनैपनि वर्ष पुनरोत्पादन कटान 5000 क्यु.फि. भन्दा बढी गर्न सकिने छैन ।

दिगो वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

४२

ॐ

ॐ

ॐ

प्रदेश सचिव

अनुसूची-५.१

दफा ६ संग सम्बन्धित

छनौट प्रणाली अन्तर्गत कटान चक्रको आधारमा उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण तरिका (Selection system based on felling cycle)

१. क्षेत्रफलको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield regulated by area control): क्षेत्रफलको आधारमा कटान गर्ने परिमाण निम्नानुसार निर्धारण गर्न सकिन्छ । वनक्षेत्रलाई कटान चक्र वर्षले भाग गरी हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकालिन्छ । कटान क्षेत्रको सङ्ख्या कटान चक्र वर्ष बराबर हुन्छ । हरेक वर्ष एक/एक वटा कटान क्षेत्रमा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकीरा लागेका, र नबढ्ने रुखहरू र कटान योग्य (Exploitable diameter) भन्दा बढी मोटाइ भएका रुखहरू हटाउन सकिनेछ । पहिलो चक्र सबै क्षेत्रमा कटान कार्य सम्पन्न पश्चात् पुनः दोस्रो चक्र शुरु हुन्छ एवमरितले चक्रहरू पूरा हुँदै जान्छ । वनको क्षेत्रफल (Area of forest): A (Only area allocated in felling series)

कटान चक्रवर्ष (Felling cycle years): C

कटान क्षेत्र संख्या (Number of felling areas) : $N = A/C$

कटान क्षेत्रको संख्या (N) = C

एक वटा कटान क्षेत्रको क्षेत्रफल (a) = A/N or A/C हेक्टर

उदाहरणका लागि,

वनको क्षेत्रफल (A): १०० हेक्टर

कटान चक्र (C): १० वर्ष

हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल (Area harvested each year-ah) (a) = $A/N = 100/10 = 10$ ha

यसरी क्षेत्रफलको आधारमा कटान परिमाण निर्धारण गर्ने विधिमा यस उदाहरण अनुसार १०(दश) हेक्टर क्षेत्रफलमा रहेका रुखहरूमध्ये एक पटकमा २० (बीस) प्रतिशतमा नबढ्ने गरी undesirable species का रुखहरूका साथै सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकीरा लागेका र नबढ्ने रुखहरू र कटान योग्य (Exploitable diameter) भन्दा बढी मोटाइ भएका रुखहरू हटाउन सकिनेछ । १० (दश) वर्षपछि मात्र उक्त कटान क्षेत्रमा पुनः कटान गरिनेछ ।

२. आयतनको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield regulation by volume):

वन क्षेत्रलाई कटान चक्र वर्षले भाग गरी हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकालिन्छ । हरेक कटान क्षेत्रको वन स्रोत सर्वेक्षण गरी मौज्दात आयतन निकाल्नु पर्दछ । मौज्दात आयतन जति सही किसिमले निकाल्न सक्यो त्यतिनै सही किसिमले कटान गर्ने परिमाण निकलन्छ । यसको लागि स्याम्प्लिङ इन्टेन्सिटी बढाउँदा सही परिमाण निस्कन्छ । कटान क्षेत्रको जम्मा मौज्दात कायम गर्दा ४० से.मि. वा सो भन्दा बढी

प्रदेश सचिव

व्यासका रुखहरूको मात्र गर्नु पर्दछ । मौज्दात आयतनबाट कटान गर्न निर्धारित प्रतिशतका दरले कटान चक्र वर्षलाई गुणन गरी उक्त कटान क्षेत्रको लागि कटान गर्ने परिमाण निकाल्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि मौज्दातको २ प्रतिशतका दरले कटान चक्र १०(दश) वर्षको लागि मौज्दात आयतनको बढीमा २० (बीस) प्रतिशतसम्म परिमाण निकाल्न सकिनेछ । कटान चक्रको अवधि बढी भएको अवस्थामा मौज्दातको २% का दरले कटान गर्दा बढी रुखहरू कटान गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी कटान गर्दा नयाँ बाली समान (Even age) उमेरको हुन गई छनौट प्रणालीको अवधारणासंग मेल खादैन । तसर्थ नयाँ बालीको उमेर असमान (Uneven age) कायम राख्न कटान चक्रको अवधि १०(दश) वर्ष भन्दा बढी हुनु हुँदैन । कटान गर्ने रुखहरू निर्धारण गर्दा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकीरा लागेका र (Over matured) छान्नुपर्दछ । १०(दश) वर्षपछि मात्र उक्त कटान क्षेत्रमा पुनःकटान गरिनेछ ।

उदाहरणका लागि,

वनको क्षेत्रफल (A)= १०० हेक्टर

कटान चक्र (C)= १० वर्ष

कटान हुने क्षेत्रको संख्या (N)= $A/C = 100/10 = 10$

कटान क्षेत्रको जम्मा मौज्दात (४० से.मि. वा सो भन्दा बढी व्यासका रुखहरूको) (G)= ४००० घन फीट

कटान क्षेत्र १ मा कटान गर्ने परिमाण (v1)= $G*2\%*C = 4000*2\%*10 = 800$ घन फिट

यसरी यस विधिमा ८०० घनफीट काठ उत्पादन हुने गरी उक्त कटान हुने क्षेत्रमा रुखहरू छपान र कटान गरिन्छ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-५.२

दफा ६ संग सम्बन्धित

सामूहिक छनौट प्रणाली (Group selection system) मा उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्ने तरिका

१. क्षेत्रफलको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield regulation by area)

क्षेत्रफलको आधारमा बार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निम्नानुसार निर्धारण गर्न सकिन्छ ।

बाली चक्र वर्ष (Rotation years): R

कटान चक्रवर्ष (Felling cycle years): C

कटान क्षेत्र संख्या (Number of felling areas) : N

वनको क्षेत्रफल (Area of forest): A (Only area allocated in felling series)

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्रसंख्या (Number of cycles over the rotation) = $N_c = R/C$

N_c चक्रमा सम्पूर्ण वनक्षेत्रमा रहेका कटान योग्य रुखहरू काटिन्छन् । तसर्थ एक चक्रमा कटान गर्ने क्षेत्रफल (a) = A/N_c

हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल (Area harvested each year) = $a_h = a/N_c$

कटान क्षेत्रको संख्या (N) = C

एक वटा कटान क्षेत्रको क्षेत्रफल = A/N हेक्टर

उदाहरणका लागि,

वनको क्षेत्रफल (A): १०० हेक्टर

बाली चक्र (R): १०० वर्ष

कटान चक्र (C): १० वर्ष

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्र संख्या (N_c) = $R/C = 100/10 = 10$

एक चक्रमा कटान हुने क्षेत्रफल (a) = $A/N_c = 100/10 = 10$

हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल (Area harvested each year - a_h) = $a/N_c = 10/10 = 1$ ha

यसरी क्षेत्रफलको आधारमा बार्षिक कटान परिमाण निर्धारण गर्ने विधिमा यस उदाहरण अनुसार १ हेक्टर क्षेत्रफलमा रहेका रुखहरू मध्ये आवश्यक संख्यामा मात्र रुख छोडी बाँकी सम्पूर्ण रुख (४० से.मी. सो भन्दा बढी व्यास भएका) कटान गर्दा आउने परिमाण हो ।

२. रुख संख्याको आधारमा उत्पादन नियमन निर्धारण (Yield regulation by number of stems)

रुख संख्याको आधारमा बार्षिक कटान गर्ने रुख संख्या निकाल्न हरेक कटान क्षेत्रका रुखहरू ४० से.मी. र सो भन्दा बढी व्यासका) को नक्साङ्कन गर्नु पर्दछ । यस प्रयोजनको लागि रुख नक्साङ्कन गर्दा व्यास

 प्रदेश सचिव

नठोके पनि हुन्छ । यसबाट हरेक कटान क्षेत्रमा रहेका रुखहरूको संख्या यकिन हुन्छ । हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकाले जस्तै हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या निकाल्न सकिन्छ ।

उदाहरणका लागि,

बाली चक्र (R) = १०० वर्ष

कटान चक्र (C) = १० वर्ष

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्र संख्या (Nc) = R/C = १००/१० = १०

कटान क्षेत्रमा रहेका रुख (४० से.मि. वा सो भन्दा बढी व्यासका) संख्या (Nt) = १००० (रुख नक्साङ्कनबाट थाहा हुने) छोड्नु पर्ने माऊ रुख संख्या (Mt) = १०० गोटा

४० से.मी. व्यास भन्दा कम भएको स्वस्थ रुखहरूको संख्या (Ag) = ५० गोटा

कटान क्षेत्र १ मा हरेक वर्ष कटान गर्ने रुख संख्या (n1) = (Nt - Mt - Ag) / Nc

$$= (१००० - १०० - ५०) / १० = ८५ गोटा$$

यसरी कटान क्षेत्र १ बाट ८५ वटा रुखहरू कटान गरिन्छ र सोबाट प्राप्त हुने परिमाण नै बार्षिक उत्पादन परिमाण हो ।

३. आयतनको आधारमा उत्पादन नियमन (Yield regulation by volume)

आयतनको आधारमा बार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निकाल्न हरेक कटान क्षेत्रको वन स्रोत सर्वेक्षण गरी मौज्दात आयतन निकाल्नु पर्दछ । मौज्दात आयतन जति सही किसिमले निकाल्न सक्यो त्यति नै सही किसिमले बार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निकलन्छ । मौज्दात आयतन गलत भएमा बार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण गलत भई बढी वा घटी कटान हुने सम्भावना रहन्छ । बढी वा घटी जे भएपनि वन व्यवस्थापनको हिसावले उचित हुँदैन ।

मौज्दात आयतन निकालिसकेपछि बार्षिक रूपमा कटान गर्ने रुख संख्या निकाले जस्तै बार्षिक रूपमा कटान गर्ने परिमाण निकाल्न सकिन्छ ।

उदाहरणका लागि,

बाली चक्र (R) = १०० वर्ष

कटान चक्र (C) = १० वर्ष

बाली चक्र अवधिमा हुने चक्र संख्या (Nc) = R/C = १००/१० = १०

कटान क्षेत्रको जम्मा मौज्दात (४० से.मि. वा सो भन्दा कम व्यास भएका रुखहरू तथा माऊरुखको रूपमा छोड्नु पर्ने रुखहरू बाहेकको) (G) = ४००० घन फिट

कटान क्षेत्र १ मा हरेक वर्ष कटान गर्ने परिमाण (v1) = G/Nc = ४०००/१० = ४०० घन फीट

यसरी यस विधिमा ४०० घनफीट काठ उत्पादन हुने गरी एकै ठाँउमा रुखहरू छपान गरिन्छ र काटिन्छ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-६

दफा ७ संग सम्बन्धित

सरपट कटान प्रणालीमा (Clear felling system) उत्पादन उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्ने तरिका

बार्षिक कटान परिमाण (Yield regulation)

सरपट कटान प्रणालीमा उत्पादन नियमन क्षेत्रफलको आधारमा गरिन्छ । तसर्थ यस प्रणालीमा बार्षिक कटान परिमाण बार्षिक कटान क्षेत्र (Annual coupe) मा रहेका सम्पूर्ण रुखहरू काट्दा प्राप्त हुने परिमाण हुन्छ । यस विधिमा हरेक वर्ष कटान गरिने क्षेत्रफल बराबर हुन्छ तर उत्पादन वर्षे पिच्छे फरक हुन्छ । यस प्रणालीमा माऊरुख वा कुनै किसिमको एडभान्स ग्रोथलाई भविष्यको बालीको रूपमा राखिदैन ।

उदाहरणको लागि मसलाको वनको बाली चक्र १० वर्ष कायम गरी सरपट कटान प्रणालीमा व्यवस्थापन गर्ने हो भने वनलाई १० वटा बराबर क्षेत्रफलका भागमा विभाजन गरिन्छ । प्रत्येक भागलाई बार्षिक कटान क्षेत्र (Annual coupe) भनिन्छ ।

उदाहरणका लागि,

बाली चक्र (R)= १० वर्ष

वनको क्षेत्रफल (A)= १०० हेक्टर

बार्षिक कटान क्षेत्र संख्या (Number of annual coupes (N) = $A/R = 100/10 = 10$ वटा

प्रत्येक बार्षिक कटान क्षेत्रको क्षेत्रफल (Area of each annual coupe (a) = $A/R = 100/10 = 10$ हेक्टर

यस प्रणालीमा बार्षिक कटान परिमाण बार्षिक कटान क्षेत्र (Annual coupe) १० हेक्टरमा रहेका सम्पूर्ण रुखहरू काट्दा प्राप्त हुने परिमाण हुन्छ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-७

दफा ८ संग सम्बन्धित

रुख सहितको मुना प्रणालीमा (Coppice with standards system) उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्ने तरिका

रुखसहितको मुना प्रणालीले बहुतले (Multi-storey) वनको निर्माण गर्दछ, जसमा मुना प्रणालीबाट बिरुवाहरू उमारिन्छ भने केही बिरुवाहरू बीउबाट पुनरोत्पादन भएका हुन्छन् । यो प्रणाली विभिन्न किसिमका वन पैदावारहरू जस्तै : काठ, दाउरा, पोल उत्पादन गर्न उपयुक्त हुन्छ । यस प्रणालीमा वनलाई विभिन्न वार्षिक कटान क्षेत्रमा विभाजन गरिन्छ । वार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या मुनाको बाली चक्र बराबर हुन्छ । मानौं, वनको क्षेत्रफल A हे., मुनाको बाली चक्र: R वर्ष, वार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या N: A/R वटा उदाहरणको लागि,

वन को क्षेत्रफल १०० हे, मुनाको बाली चक्र: १० वर्ष

वार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या N: १००/१०: १० वटा

साधारणतया मुनाको बाली चक्र प्रजाति र वन पैदावार अनुसार १० देखि ३० वर्षको हुन्छ ।

यस प्रणालीको वार्षिक कटान क्षेत्रमा मुनाहरूको सरपट कटान गर्दा बीउबाट उत्पादन भएका केही रुखहरू कम्तिमा अर्को बाली चक्र (मुनाको) सम्मको लागि राखिन्छ ।

यसैगरी मुनाको उमेरकै २० देखि ३० प्रतिशत बीउबाट आएका पुनरोत्पादनहरू पनि छनौट गरेर हुर्काउने कार्य गरिन्छ । बीउबाट आएका रुखहरूको कटान र मुना आउने ठुटाहरू कुनै कारणले नष्ट भई हुनआएको खाली ठाउमा बीउबाट वा वृक्षारोपण गरेर पनि पुनरोत्पादन गर्न सकिन्छ । केही बाली चक्रपछि यसले बहुतले (Multi-storey) वनको निर्माण गर्दछ, जसमा मुनाबाट पुनरोत्पादन भएको समान उमेरका बिरुवाहरू हुन्छन् भने बीउबाट पुनरोत्पादन भएका बिरुवाहरू विभिन्न उमेर समूहका हुन्छन् । बीउबाट पुनरोत्पादन भएका रुखहरू (Standards) को संख्याको निर्धारण रुखको उमेर, छत्रको फैलावट, लक्षित व्यास, र मुनाबाट पुनरोत्पादन हुने प्रजातिको छाँया सहने क्षमतामा निर्भर गर्दछ । साधारणतया बीउबाट पुनरोत्पादन भएका रुखको छत्रले ५० प्रतिशतभन्दा बढी जमीनको भाग ओगट्नु हुँदैन । त्यसैले, बिरुवाको उमेर बढ्दै जादा रुखहरूको संख्या पनि घट्दै जान्छ । अथवा बहुवर्षीय वनमा रुखहरूको संख्या पनि उमेर अनुसार नै यकिन गर्नु पर्दछ जुन तलको तालिकामा दिइएको छ ।

बीउ बाट पुनरोत्पादनभएका रुखको उमेर	कायम रहने रुख संख्या (प्रति हेक्टर)
२०	५०
४०	३०
६०	१३
८०	७

मुना प्रणाली अन्तर्गत पुनरोत्पादन हुने प्रजातिहरू छाँया सहन सक्ने, मुना उत्पादन गर्न सक्ने र साना गोलाई भएका हुनु पर्दछ भने माथिल्लो छत्रमा रहने बीउबाट पुनरोत्पादन हुने प्रजातिहरू प्रकाशार्थी (Light demander), काठ दिने, र मुना दिने प्रजाति वा भिन्न प्रजाति हुन सक्दछ । माथिल्लो तहको रुखहरूले हलुका छाँया प्रदान गर्दछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-द
दफा ९ संग सम्बन्धित

युनिफर्म छत्र प्रणाली/बीउ रुख प्रणालीमा (Uniform shelterwood system/seed tree method) उत्पादन उत्पादन परिमाण (आयतन, रुख संख्या, क्षेत्रफल) निर्धारण गर्ने तरिका

युनिफर्म छत्र प्रणालीमा पुनरोत्पादन कटान गर्ने आवधिक खण्डको कुनै एक भागबाट कटान शुरु गरिन्छ र त्यस पछिका वर्षहरूमा मेसैसंग कटान गर्दै गईन्छ । यस प्रणालीमा एडभान्स ग्रोथ (Advance growth) कायम राखिदैन । यस प्रणालीमा बाली चक्र र पुनरोत्पादन अवधिको आधारमा वन खण्ड/कम्पार्टमेण्टलाई विभिन्न पेरियोडिक (Periodic block/sub-compartment) ब्लक/सब कम्पार्टमेण्टहरूमा विभाजन गरिन्छ । वनको अवस्था अनुसार एउटा सब कम्पार्टमेण्टमा पुनरोत्पादन कटान, तयारी कटान, अन्यमा पत्ल्याउने तथा सुधार कटान गरिन्छ ।

इरेगुलर सेल्टरउड प्रणाली जस्तै यस प्रणालीमा पनि कटान गरिने परिमाण दुई किसिमले निर्धारण गर्न सकिन्छ:

१) क्षेत्रफल र रुख संख्याको आधारमा (By area and number of stems)

२) क्षेत्रफल र आयतनको आधारमा (By area and volume)

पुनरोत्पादन कटानमा कटान गरिने रुखहरूको संख्या/आयतन निर्धारण गर्दा राखिने माऊ/छहारी रुखको संख्याबाहेक बाँकी रुखहरूलाई कटान गरिने रुखहरूको रूपमा हिसाब गर्नुपर्छ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-९

दफा १० संग सम्बन्धित

सुधार कटान (Improvement felling)

प्राकृतिक वनमा धेरै जस्ता लाथा, पोल वा बढ्दा उमेरका रुखहरू भएको स्थानमा समेत बूढा, टुप्पो भाँचिएका, सुकेका वा अस्वभाविक रूपमा ठूलो छत्र भएका रुखहरू पनि मिसिएर रहेका हुन्छन् । यी रुखहरू बढ्दैनन् तर यी रुखहरूले धेरै ठाउँ ओगटेका हुन्छन् । यिनले अन्य बढ्दा उमेरका रुखहरूको वृद्धिमा समेत असर पारिरहेका हुन सक्छन् । यसरी नबढ्ने रुखहरू खडा रहने र बढ्दो उमेरको रुखले स्थान नपाउने हुँदा वनको उत्पादकत्व घट्छ । तसर्थ बढ्दा उमेरका रुखविरुवालाई असर पारिरहेको माथि उल्लेखित प्रकारका रुखहरू कटान गरी हटाउने कार्यलाई सुधार कटान (Improvement felling) भनिन्छ । यसलाई (Accessory silviculture system) पनि भनिन्छ ।

विशेषगरी पत्ल्याउने कार्य गरिने वन क्षेत्रमा वनको अवस्था सुधार गरी उत्पादकत्व बढाउन सुधार कटान गरिन्छ । सुधार कटान गर्दा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकिरा लागेका, र नबढ्ने रुखहरू जसले अन्य बिरुवाको वृद्धि विकासमा बाधा पुर्याउँछ, त्यस्ता रुखहरू मात्र कटान गरी हटाउनु पर्दछ । यसबाट वन क्षेत्रमा रहेका अनुत्पादक तथा अरुको वृद्धि विकाशमा अवरोध पुर्याउने रुखहरू क्रमशः हटदै गई सो स्थानमा बढ्दा उमेरका रुखहरू हुर्कदै गएर वनको अवस्थामा सुधार हुँदै जान्छ । सुधार कटान अन्तर्गत निम्नअनुसार उत्पादन नियमन गर्न सकिन्छ । क्षेत्रफल र आयतन (रुख संख्या) को आधारमा, भूक्षयको दृष्टिकोणले जोखिम बढाउने बूढा रुखहरू हटाउन सकिनेछ ।

वनक्षेत्रलाई कटान चक्र वर्षले भाग गरी हरेक वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रफल निकालिन्छ । कटान क्षेत्रको सङ्ख्या कटान चक्र वर्ष बराबर हुन्छ । हरेक वर्ष एक/एक वटा कटान क्षेत्रमा सुकेका, टुप्पो भाँचिएका, बाङ्गाटिङ्गा, रोगकिरा लागेका, र नबढ्ने रुखहरूका साथै Undesirable species का रुखहरू हटाइन्छ । सुधार कटान गरिने खण्डमा रहेका जम्मा रुखहरू मध्ये एक पटकमा २० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी उपर्युक्त प्रकृतिका अनुत्पादक रुखहरू हटाउन सकिनेछ ।

पहिलो चक्रको सबै क्षेत्रमा कटान कार्य सम्पन्न पश्चात् पुनःदोस्रो चक्र शुरु हुन्छ वा वनको अवस्था र वन व्यवस्थापनको उद्देश्य अनुरूप उपयुक्त वन सम्बर्द्धन प्रणाली अपनाउन सकिनेछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१०

दफा ११ को उपदफा (१) संग सम्बन्धित

बाली चक्र निर्धारण (Crop rotation)

विरुवा रोपे वा उम्रेदेखि परिपक्व भई उपयोग गर्न लायक हुँदासम्मको अवधिलाई बाली चक्र भनिन्छ । बाली चक्रलाई वर्षमा उल्लेख गरिन्छ र यो रुख कटान गरिने उमेर हो । रुख विरुवाको वृद्धि बिकासमा स्थानिय हावापानी, माटोको उर्वराशक्ति (Site quality) अनुसार फरक हुन्छ । त्यसैले समान उमेरको रुखको वृद्धि सबै ठाँउमा एकनासको हुँदैन । वन व्यवस्थापनको उद्देश्य र (Site quality) को आधारमा बाली चक्रको निर्धारण गरिन्छ । वन व्यवस्थापनको सन्दर्भमा बाली चक्र एक महत्वपूर्ण अवधारणा हो । बाली चक्रले कम्पार्टमेण्टको संख्या र वार्षिक कटान क्षेत्रको क्षेत्रफल निर्धारण गर्दछ । नेपालको वनको लागि निम्नानुसारको बाली चक्र अवलम्बन गर्न सकिन्छ:

क्र.स.	वनको प्रकार	बाली चक्र (वर्ष)
१	तराई साल/तराई साल मिश्रित वन	८०-१००
२	पहाडी साल वन	१००-१२०
३	खयर-सिसौ वन	४०-६०
४	खोटे सल्लाको वन	४०-६०
५	कटुस चिलाउनेको वन	४०-६०
६	उत्तिसको वन	२०-४०
७	गोब्रे सल्लाको वन	१००-१४०
८	देवदारको वन	१२०-१६०
९	खर्सुको वन	१२०-१४०
१०	वृक्षारोपण गरी हुर्काइने छिटो बढने प्रजातिको वन	१०-२०
११	टिक वन	४०-६०
१२	पाटुले सल्ला	४०-६०

J.K. Jackson, 1990: Manual of afforestation Vol. 2, Ram Prakash 1986: Forest management को आधारमा र नेपालमा वन व्यवस्थापनको अभ्यासको आधारमा तयार गरिएको ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-११
दफा १२ संग सम्बन्धित

वन सीमाना सर्वेक्षण

वनको नाम:

सर्भे मिति:

सर्भे गर्नेको नाम र हस्ताक्षर:

प्रयोग गरिएको जि पि एस को नाम:

सि.नं.	प्रकार (के को सर्भे गरिएको हो)	स्टेशन	देशान्तर (Longitude -X)	अक्षांश (Latitude -Y)	कैफियत

वनको सीमाना सर्वेक्षण गर्दा निम्न तरिका अपनाइनेछ:

- सीमानामा रहेका सामुदायिक वन, निजि जग्गाका धनीहरूसंग छलफल र उनीहरुकोसमेत उपस्थितिमा सर्वेक्षण कार्य गरिनेछ ।
- वन सीमानाका हरेक घुम्ती/मोड/दिशा परिवर्तन भएको स्थान (Turning point) को जिपिएस रिसिभरले डाटा लिने । सर्वे टिममा कम्तिमा २ जना (३ जना भए उत्तम) रहने व्यवस्था गर्ने र जिपिएस रिसिभरले डाटा लिने ले अगाडि डाटा लिनु पर्ने स्थान हेरी सहयोगी साथीलाई त्यस स्थानमा उभिन भन्ने र पछि त्यस स्थानमा गएर जिपिएस रिसिभरले डाटा लिने । सहयोगी साथीलाई पुन अगाडिको अर्को बिन्दुमा उभिन लगाउने । एबंरितले सर्वे गर्दै जाने । खासगरी यु आकारको मोडमा गल्ती हुने संभावना ज्यादै हुने भएकोले माथिको प्रकृया अनिवार्य रूपमा अपनाउने ।
- तीन जनाको टोली भएमा एक जनाले जिपिएस डाटा लिने, अर्को एक जनाले फिल्डबुक राख्ने र अर्को एक जना अगाडिको जिपिएस डाटा लिने बिन्दुमा उभिने गर्नु पर्दछ । दुई जना मात्र भए फिल्डबुक राख्ने र जिपिएस डाटा लिने काम एकै जनाले गर्नु पर्दछ ।
- जिपिएस पोइन्ट टाढा-टाढा लिएमा वन क्षेत्र छुटने वा अन्य क्षेत्र गाभिने संभावना हुन्छ । नजिक-नजिक लिएमा राम्रो हुन्छ, बिग्रदैन । तर धेरै पोइन्ट लिन समय पनि धेरै लाग्ने भएको हुँदा सिधा ठाउँमा पोइन्ट लिई राख्नुपर्दैन । दिशा परिवर्तन भएको स्थानमा अनिवार्य रूपमा घटीमा ५ मिटरसम्मको फरकमा पोइन्ट लिनुपर्दछ ।
- खोला, नदी, बाटोआदि वस्तुस्थितिको सर्वेक्षण (Survey of existing features : वनक्षेत्र भित्रका खोला, नदी, बाटो, गोरेटो, पहिरो, पोखरी, आवादी, अतिक्रमित वनक्षेत्र, झाडी बुट्यान आदि सबैको जिपिएस रिसिभरले डाटा लिइनेछ । यी विभिन्न वस्तुस्थितिको सर्वे गर्ने तरिका निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:

प्रदेश सचिव

वस्तु (Features)	सर्वे गर्ने तरिका
बाटो, गोरेटो आदि जस्ता कुराहरु (Linear features)	बाटो गोरेटोको हरेक घुम्ती रहेको स्थानमा बाटो गोरेटोको बीचमा पोइन्ट लिने र बाटो गोरेटोको औषत चौडाई नाप गर्ने ।
खोला, नदी जस्ता कुराहरु (Linear features like river, streams etc.)	खोला, नदीको एक किनाराबाट सबै घुम्तीमा पोइन्ट लिने, कुन किनाराबाट सर्वे गरेको हो नोट गर्ने र खोला नदीको औषत चौडाई समेत नोट गर्ने । एउटै खोलाको कुनै ठाउँमा एउटा किनारा कुनै ठाउँमा अर्को किनाराको नाप लिनु हुँदैन ।
आवादी, अतिक्रमित वनक्षेत्र, झाडिबुट्यान क्षेत्र, पोखरी, पहिरो जस्ता क्षेत्रफल हुने कुराहरु (Area features like cultivated land, shrub land etc.)	अनुमानित क्षेत्रफल ०.२५ हेक्टर वा सो भन्दा कम भए बीचमा पर्ने गरी एउटा पोइन्ट लिने अन्यथा वरिपरीका पोइन्ट लिने ।
पोखरी (पानी भएको)	अनुमानित क्षेत्रफल ०.२५ हेक्टर वा सो भन्दा कम भए पोखरीको एक छेउमा एउटा पोइन्ट लिने र कुन दिशा तर्फको पोइन्ट हो नोट गर्ने, अन्यथा पोखरीको वरिपरीका पोइन्टहरु लिने ।
घर, मन्दिर, पुल जस्ता कुराहरु (Point features like house, temple etc.)	संभव भए बीचमा नभए छेउमा एक वटा पोइन्ट लिने र कता तर्फ पोइन्ट लिएको हो नोट गर्ने ।

अनुसूची-१२

दफा १४ संग सम्बन्धित

कम्पार्टमेण्ट तथा सब कम्पार्टमेण्ट विभाजन सम्बन्धी व्यवस्था

क. कम्पार्टमेण्ट विभाजन (Division of block into compartments)

वन क्षेत्रलाई भिरालोपनाको आधारमा ० डिग्री देखि १९ डिग्रीभन्दा कम, १९ डिग्री देखि ३१ डिग्री सम्म र ३१ डिग्री भन्दा माथिको भाग छुट्टिने गरी स्लोप नक्सा तयार गर्नु पर्दछ । वन व्यवस्थापनको लागि अपनाइने वन सम्बर्द्धन प्रणाली तथा कार्य प्रक्रिया समेतलाई विचार गरी कम्पार्टमेण्टमा विभाजन गर्नु पर्दछ । वन व्यवस्थापनको हिसावले कम्पार्टमेण्टलाई पूर्ण एकाई (Self-contained unit) को रूपमा गर्ने वा विभिन्न कम्पार्टमेण्टमा रहेका सब-कम्पार्टमेण्टहरू जोडेर कटान श्रृङ्खला (Felling series) बनाउने भन्ने कुरा पहिले नै स्पष्ट हुन आवश्यक छ । छत्र प्रणालीमा कटान श्रृङ्खलालाई आवधिक खण्ड (Periodic block) मा विभाजन गर्नु पर्दछ । यस्तै सरपट कटान प्रणाली (Clear felling system) मा कटान श्रृङ्खलालाई बार्षिक कटान क्षेत्र (Annual coupe) मा विभाजन गर्नु पर्दछ । छनौट प्रणाली (Selection system) अपनाइने भए कटान श्रृङ्खलालाई कटान चक्र (Felling cycle) को आधारमा कटान क्षेत्र (Felling area) मा विभाजन गर्नु पर्दछ । Periodic block को संख्या पुनरोत्पादन अवधि र बाली चक्रमा भर पर्दछ । जस्तो १०० वर्षको बाली चक्र र १० वर्षको पुनरोत्पादन अवधि भएमा Periodic block (sub-compartment) को संख्या १० वटा हुन आउछ । यस्तै बार्षिक कटान क्षेत्रको संख्या बाली चक्रमा भर पर्दछ । छनौट प्रणालीमा कटान क्षेत्रको संख्या कटान चक्र बराबर हुन्छ । ५ वर्षको कटान चक्र अपनाइएमा वनलाई (कटान श्रृङ्खला) लाई ५ वटा कटान क्षेत्रमा विभाजन गर्नु पर्दछ ।

कम्पार्टमेण्टलाई पूर्ण एकाईको रूपमा लिई वन व्यवस्थापन गर्ने भएमा हरेक कम्पार्टमेण्टमा आवश्यक संख्यामा Periodic block/annual coupes/felling area (sub-compartment) हुनु पर्दछ । सबै भागमा एकै उमेरका रुखहरू नभई फरक-फरक उमेरका रुखहरू भएको क्षेत्र पर्नेगरी कम्पार्टमेण्ट छुट्याउनु पर्दछ ताकी कुनै सब-कम्पार्टमेण्टमा कटान गर्न लायक वयस्क वा ज्यादै बूढा रुख भएको क्षेत्र, कुनै सब-कम्पार्टमेण्टमा बढ्दा उमेरका रुख भएको क्षेत्र, यस्तै अन्यमा साना रुख, पोल अवस्थाको वन, लाथा अवस्थाको वन भएको क्षेत्र छुट्याउन सकियोस् । सीमाना सर्भे र अन्य वस्तुस्थिति सर्वेको डाटा (Google Earth) मा अपलोड गरेर कम्पार्टमेण्टहरू विभाजन गर्न सजिलो हुन्छ । गुगल अर्थबाट कम्पार्टमेण्टको सीमानाको कोअर्डिनेट पोइन्ट समेत निकाल्न सकिन्छ ।

सेल्फ कन्टेन्ड कम्पार्टमेण्टको अवधारणामा काम नगर्ने भए वनलाई उपयुक्त क्षेत्रफलका कम्पार्टमेण्टमा विभाजन गर्नु पर्दछ । पछि यी कम्पार्टमेण्टमा रहेका सब-कम्पार्टमेण्टहरूलाई विभिन्न कटान श्रृङ्खलामध्ये कसमा राख्ने भन्ने सब-कम्पार्टमेण्टको वनको अवस्था हेरेर तोक्नु पर्दछ । वनको क्षेत्रफल हेरी १ वा बढी

प्रदेश सचिव

कटान श्रृङ्खला हुन सक्छन् । सेल्फ कन्टेन्ड कम्पार्टमेण्ट अवधारणामा कम्पार्टमेण्टले नैकटान श्रृङ्खलाको काम गर्दछ । सेल्फ कन्टेन्ड अवधारणा अवलम्बन नभए कटान श्रृङ्खला कुनकुन सब-कम्पार्टमेण्ट मिलाएर गराउने भन्ने कुरा योजनामा स्पष्ट लेख्नु पर्दछ ।

सामुदायिक वनहरूको क्षेत्रफल थोरै रहेको र वनको अवस्था (उमेर) पनि प्राय एकैनास (एउटा सा.व.मा) रहेको हुँदा एक वटा सामुदायिक वनलाई एक वटा कम्पार्टमेण्ट बनाउने र धेरै वटा सामुदायिक वन मिलाएर एक वटा कटान श्रृङ्खला बनाई वन व्यवस्थापन गर्नु उचित हुने देखिन्छ । यसको लागि नीतिगत व्यवस्था हुन आवश्यक छ । उपयुक्त सामुदायिक वनलाई सेल्फ कन्टेन्ड एकाईको रूपमा व्यवस्थापन गर्न नसकिने भने होइन ।

कम्पार्टमेण्टको क्षेत्रफलले अग्नी रेखाको घनत्व निर्धारण गर्दछ । यसले कति वनक्षेत्र अग्नी रेखामा जाने भन्ने र अग्नी रेखा निर्माण तथा मर्मतमा लाग्ने खर्चमा समेत असर पर्दछ । अग्नी रेखाको घनत्व ज्यादै कम भयो भने अग्नी रेखा प्रभावकारी हुँदैन, ज्यादै बढी भयो भने खर्च बढी लाग्छ । तसर्थ उपयुक्त क्षेत्रफलको कम्पार्टमेण्ट निर्माण गर्नु पर्दछ । अवस्था हेरी २०० देखि ४०० हे क्षेत्रफलको कम्पार्टमेण्ट निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ । २०० (दुई सय) भन्दा कम क्षेत्रफलको वन भएमा एक वटा मात्र कम्पार्टमेण्ट हुन्छ र अग्नी रेखा वनको सीमानामा मात्र निर्माण गर्नु पर्दछ । ५० (पचास) हेक्टरभन्दा सानो सब-कम्पार्टमेण्ट वरिपरि अग्नी रेखा निर्माण गर्नु हुँदैन ।

ख. सब-कम्पार्टमेण्ट विभाजन (Division of compartment into sub-compartments)

सेल्फ कन्टेन्ड अवधारणा अनुसार काम गर्ने भएमा हरेक कम्पार्टमेण्टलाई आवधिक खण्ड/वार्षिक कटान क्षेत्र/कटान क्षेत्रको संख्या बराबरको संख्यामा सब-कम्पार्टमेण्ट बनाउनु पर्दछ । एउटा कम्पार्टमेण्टका सबै सब-कम्पार्टमेण्टको क्षेत्रफल बराबर हुने गरी छुट्याउनु पर्दछ । सम्भवभएसम्म सब-कम्पार्टमेण्टको क्षेत्रफल ५० हेक्टरको गराउनु उचित हुन्छ ।

सेल्फ कन्टेन्ड अवधारणा अनुसार नगर्ने भए सब-कम्पार्टमेण्टको संख्या एउटा कटान श्रृङ्खलामा आवश्यक पर्ने आवधिक खण्ड/वार्षिक कटान क्षेत्र/कटान क्षेत्रको संख्या बराबर वा यसको गुणाङ्क (Multiple) मा हुनु पर्दछ । साथै सबै सब-कम्पार्टमेण्टको क्षेत्रफल बराबर हुन पर्दछ । मानौं वनलाई एक वटा मात्र कटान श्रृङ्खलाको रूपमा लिइयो, बाली चक्र १०० वर्ष र पुनरोत्पादन अवधि १० वर्ष लिइयो भने वनको क्षेत्रफल अनुसार सब-कम्पार्टमेण्टको संख्या १० वटा, २० वटा, ३० वटा वा यस्तै गुणांकमा बनाउनु पर्दछ । एउटै सब-कम्पार्टमेण्टमा वनको अवस्था (उमेर, प्रजाति समिश्रण आदि) उल्लेखनीय रूपमा फरक हुनु हुँदैन ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१३
दफा १५ को उपदफा (३) संग सम्बन्धित
नक्सासम्बन्धी व्यवस्था

जिपिएसको डाटा डाउनलोड गर्न छुट्टै सफ्टवयर आवश्यक पर्दछ । यसको लागि Map source, GPS utility जस्ता सफ्टवयर प्रयोग गर्न सकिन्छ । नक्सा बनाउदा वनक्षेत्रभित्र रहेका सबै कुराहरु देखिने गरी निम्न नक्साहरु तयार गरिनेछ ।

- वनको सबै कुराहरु बाटो, खोला, आवादी/अतिक्रमण क्षेत्र, चौर, धार्मिक स्थल, खोल्सी, गोरेटो आदि (वस्तुस्थिति देखिने नक्सा)
- ब्लक र तिनको क्षेत्रफल देखिने नक्सा
- ब्लक र कम्पार्टमेण्ट देखिने नक्सा
- कम्पार्टमेण्ट र सब-कम्पार्टमेण्ट देखिने नक्सा
- कम्पार्टमेण्ट, सब-कम्पार्टमेण्ट र ती भित्र राखिएका स्याम्पल प्लट देखिने नक्सा
- कम्पार्टमेण्ट र सब-कम्पार्टमेण्ट छुट्याउने बिन्दु देखिने नक्सा
- भिरालोपना, मोहडा र उचाई देखिने नक्सा
- वन व्यवस्थापनका कृयाकलापहरु देखिने नक्सा
- अन्य आवश्यक नक्साहरु

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१४

दफा १६ को उपदफा (१) संग सम्बन्धित

नमूना प्लट निर्धारण, प्लटमा रुख विरुवा मापन र वनको मौज्जात विश्लेषण सम्बन्धी व्यवस्था

क. नमूना प्लट निर्धारण

वनस्रोत सर्वेक्षणको लागि नमूना प्लटहरू निर्धारण गरिनेछ । सर्वप्रथम नमूना प्लटको संख्या र एक प्लटदेखि अर्को प्लटको दुरी हिसाव गर्नु पर्दछ । यसरी प्लटको संख्या र एक प्लटबाट अर्को प्लटको दुरी निर्धारण भएपछि प्लटहरूलाई हिसाव गरिएको दुरीमा पर्ने गरी नक्सामा देखाउनु पर्दछ । यो कार्य GIS application को सहायताले गर्न सकिन्छ । GIS मा एक प्लटबाट अर्को प्लटको दुरी ठीकसंग कायम गरेर प्लट देखाउन सकिन्छ र देखाईएको प्लटको कोअर्डिनेट स्वतः प्राप्त हुन्छ । GIS मा मोटामोटी दुरी कायम हुने गरी प्लट सिर्जना गर्नु पर्दछ । सिर्जना गरिएका प्लटको कोअर्डिनेट समेत सफ्टवेयरले नै निकाल्छ । यो कार्य कम्प्युटरमा नै गर्नु पर्दछ । हरेक सब-कम्पार्टमेण्टमा कम्तिमा ५ वटा नमूना प्लट हुनुपर्दछ ।

ख. नमूना प्लटमा रुख विरुवा मापन

रुख विरुवा मापन गर्नुभन्दा पहिले नक्सामा देखाइए अनुसार फिल्डमा स्याम्पल प्लट Locate गर्नु पर्दछ । यसको लागि स्याम्पल प्लटको कोअर्डिनेट जिपिएसमा अपलोड गर्नु पर्दछ वा प्लटको कोअर्डिनेट हातैले पनि जिपिएस रिसिभरमा इन्ट्री गर्न सकिन्छ । प्लट कोअर्डिनेट जिपिएस रिसिभरमा अपलोड वा इन्ट्री गरिसकेपछि सो प्लटमा जिपिएस रिसिभरको सहायताले Go to गरेर पुग्न सकिन्छ । प्लटको नजिकमा पुग्न थालेपछि Arriving भन्ने सन्देश जिपिएस रिसिभरमा आउँछ । यो सन्देश आईसकेपछि बिस्तारै अगाडि बढ्दै जानु पर्दछ । रिसिभरको स्क्रिन प्लट पुग्न कति दुरी बाँकी छ भन्ने देखाइरहेको हुन्छ । जता जाँदा दुरी घट्छ उतै हिड्नु पर्दछ । जिपिएसको एकुरेसी अनुसार २ देखि १० मिटर नजिक पुगेपछि प्लट लिनु पर्दछ ।

गोलाकार प्लटको हकमा जिपिएसले देखाएको बिन्दुलाई केन्द्र मानी प्लट बनाउनु पर्दछ भने आयाताकार प्लट लिने भए पहिले नै जिपिएसले देखाएको बिन्दुबाट कतातर्फ प्लट राख्ने भन्ने नियम बनाएर त्यतै तर्फ प्लट राख्नु पर्दछ । प्लटको कति नजिक पुगेर प्लट राख्ने भन्ने कुरा पहिला नै निर्धारण गर्नु पर्दछ । उदाहरणको लागि २ मिटर नजिक पुगेपछि प्लट राख्ने भन्ने नियम बनाएको भए हरेक प्लट राख्दा २ मिटर नजिक देखाएको स्थानमा नै प्लट राख्नु पर्दछ । कहि २ मिटर नजिक, कहि १ मिटर नजिक, कहि ५ मिटर नजिक गर्नु हुँदैन । यसले स्याम्पलिङ्ग बाएस बढाउँछ । यसरी प्लट लोकेट गरिसकेपछि स्याम्पल प्लट बनाउनु पर्दछ र स्याम्पल प्लटभित्रका रुख, पोलको मापन गर्नु पर्दछ भने विरुवा/लाश्राको जात अनुसार गणना गरी डाटा रेकर्डिङ्ग सिटमा लेख्नु पर्दछ स्याम्पल प्लटको साइज,

प्रदेश सचिव

रुखविरुवा मापन सम्बन्धमा सामुदायिक वनको इन्भेन्ट्री गाइडलाईनलाई अपनाई गर्न सकिन्छ। डाटा रेकर्डिङ निम्न ढाँचामा गर्न सकिन्छ ।

वनस्रोत सर्वेक्षणको तथ्याङ्क लेख्ने फाराम

वनको नाम: सब-कम्पार्टमेन्ट वा कटानक्षेत्रको नाम:.....

मिति: स्रोत सर्वेक्षण गर्नेको नाम:..... हस्ताक्षर:

प्लट नं	प्रजाती	विरुवा संख्या	लाश्रा संख्या	ब्यास (से.मि.)	उचाई (मिटर)	अवस्था	क्लास

ग. वनको मौज्जात विश्लेषण

फिल्डबाट वनस्रोत मापनको डाटा प्राप्त भइसकेपछि डाटा विश्लेषण गरेर वनको मौज्जात सम्बन्धी विवरण निकालिनेछ । मौज्जातको डाटा विश्लेषणको लागि आधुनिक र उपयुक्त software प्रयोग गर्न सकिन्छ । मौज्जात सम्बन्धी विश्लेषणको नतिजा हरेक सब-कम्पार्टमेन्ट र कम्पार्टमेन्टको अलग अलग निकाल्नु पर्दछ भने वनको एकमुष्ट पनि निकाल्नु पर्दछ । विश्लेषणबाट निम्न कुराहरु निकाल्नु पर्दछ ।

- प्रजाति अनुसार रुख, पोल, लाश्रा र विरुवाको संख्या प्रति हेक्टर
- प्रजाति अनुसार रुख र पोलको आयतन प्रतिहेक्टर
- बेशल एरिया प्रति हेक्टर
- रुख तथा पोलको औषत व्यास (अलगअलग)
- टपहाईट
- प्रजाति समिश्रणको अवस्था देखिने पाईचार्ट (रुख, पोल, लाश्रा र विरुवाको अलगअलग बनाउने)
- प्रतिहेक्टर संख्याको आधारमा,
- प्रतिहेक्टर आयतनको आधारमा र प्रतिहेक्टर बेशल एरियाको आधारमा व्यास समूह अनुसार रुख तथा पोलको संख्या र आयतन) बार चार्टमा देखाउदा उपयुक्त हुने
- व्यास समूह अनुसार राम्रा र 4D रुखहरुको प्रतिहेक्टर संख्या र आयतन (बार चार्टमा देखाउदा राम्रो हुने)
- व्यास र उचाईको सम्बन्ध (चार्टमा देखाउने)
- व्यास र आयतनको सम्बन्ध (चार्टमा देखाउने)

Subedi
प्रदेश सचिव

अनुसूची-१५

दफा १७ संग सम्बन्धित

पुनरोत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेण्टहरूको रुख नक्साङ्कन सम्बन्धी व्यवस्था

रुख नक्साङ्कनमा रुख/पोलको व्यास, उचाई आदि मापन गर्नुका साथै रुख/पोलको फेदको जिपिएस पोइन्ट समेत लिनुका साथै हरेक रुखमा रुख नम्बर समेत लगाइन्छ र जिपिएस पोइन्टबाट GIS (Geographical information system) मा रुखको अवस्थिति देखिने गरी नक्सा तयार गरिन्छ । रुख नक्साङ्कन खर्चको हिसावले सम्पूर्ण रुख गणना (Total enumeration) भन्दा खासै महँगो पर्दैन तर GIS/GPS (Geographical information system/global positioning system) को प्रयोग आवश्यक पर्दछ । रुख नक्साङ्कनका निम्न फाइदाहरू छन् (जो सम्पूर्ण रुख गणनासंग तुलना गर्ने मिल्दैन) ।

- रुख र पोलहरूको अवस्थिति नक्सामा नै देखिने हुँदा रुखको बितरण (Distribution) थाहा हुन्छ (कुन ठाँउ खाली छ कहाँ बाक्लो छ भन्ने स्पष्ट नक्सामा हेर्न सकिने)
- कुनै पनि रुख स्थलगत रूपमा जिपिएसको सहायताले पत्ता लगाउन सकिन्छ र त्यसको नाप साइज जाँच गर्न सकिन्छ ।
- सबै रुखको डाटाबेस निर्माण हुने हुँदा कुनै रुख हानीनोक्सानी भएको पत्तालगाउन सकिन्छ र हानी नोक्सानीको सजिलै मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ ।
- वनमा रहेका र हानीनोक्सानी वा कुनै कारणले नष्ट भएका रुखहरूको विवरण अध्यावधिक हुन्छ/गर्न सकिन्छ । यसका साथै हानी नोक्सानी नियन्त्रण गर्न सहयोग पुग्छ । चोरी कटानी गर्नेको मनोबल घट्छ ।
- माऊ रुखहरू सबै क्षेत्रमा बराबर पर्ने गरी कायम गर्न सकिन्छ र माऊ रुखको उपयुक्तता सजिलै स्थलगतरूपमा जाँच गर्न सकिन्छ ।
- कटान गर्ने रुखहरू यकीन साथ पहिले नै पहिचान भैसक्ने हुँदा छपान गर्न सजिलो र छपानमा अनियमितता हुने सम्भावना रहँदैन ।
- हरेक वर्ष कुन स्थानबाट कति रुख कटान गर्ने भन्ने कुरा यकीनकासाथ नक्साबाट हिसाव गर्न सकिन्छ र कटान पश्चात् नक्सा अध्यावधिक गर्न सकिन्छ ।
- रुख नक्साङ्कनको लागि लिईएको फिल्ड डाटा निम्न फाराममा अध्यावधिक रेकर्ड गर्न सकिन्छ ।

फिल्ड डाटा लिने फारामको नमूना

क्र.स.	जि.पि.एस. पोइन्ट	वे	रुख नम्बर	प्रजाति	व्यास (सेमी)	उचाई (मिटर)	अवस्था	गुणस्तर

प्रदेश सचिव

जिपिएसले रुख/पोलको फेदको डाटा लिएपछि सो को पोइन्ट नम्बर आउँछ । यसलाई वे पोइन्ट भनिन्छ । जिपिएस वे पोइन्टमा यही नम्बर लेख्नु पर्दछ । जिपिएस वे पोइन्ट हरेक रुख/पोल को अलग-अलग आउँछ । यस्तै जिपिएस पोइन्ट लिईसकेपछि रुखमा नम्बर लगाउनु पर्दछ । टिनको पातामा तयार गरिएको ट्याग ठोकेर वा रुखमा ब्लेज काटेर इनामेलको प्रयोग गरेर पनि रुख नम्बर हाल्न सकिन्छ । ट्याग सकभर सानो भर्याङ प्रयोग गरेर मानिसले सजिलै पुग्न नसक्ने गरी माथि ठोक्नु पर्दछ । तल ठोकीएको ट्याग उक्काएर फालिदिन सक्ने संभावना रहन्छ । यस्तै तल ठोकीएको ट्याग आगो आदिबाट समेत क्षति हुन सक्छ । पोलमा नम्बर राख्नु पर्दैन । अवस्थामा सुकेको, टुप्पो भाँचिएको, ज्यादै बुढो, बाङ्गोटिङ्गो, मर्न लागेको, रोग लागेको आदि भए 4D(Dead, dying diseased and deformed) अन्यथा G (Good)लेख्नु पर्दछ । यस्तै गुणस्तरमा रुखबाट काठ कति प्राप्त हुन सक्छ भन्ने आधारमा वन ऐन नियमावली, २०७९ मा व्यवस्था भए अनुसार क्लास लेख्नु पर्दछ ।

यसरी रुख नक्साकनको लागि डाटा प्राप्त भएपछि GIS बाट रुखहरुको अवस्थिति देखिने नक्सा तयार गर्नु पर्दछ र सोही नक्साको सहायताले माऊ रुखहरु पहिचान गर्नु पर्दछ । कायम राख्ने माऊ रुखको संख्याको आधारमा एक माऊ रुख देखि अर्को माऊ रुख सम्मको दुरी हिसाव गरी निकाल्न सकिन्छ । यसैको आधारमा उपयुक्त रुखहरु उपलब्ध भएसम्म मोटामोटी दुरी कायम हुने गरी माऊ रुखहरु पहिचान गर्नु पर्दछ । माऊ रुख छनौट गर्दा मुख्य प्रजातिका साथै जैविक विविधताको हिसावले केही अन्य प्रजातिहरुको समेत राख्नु पर्दछ । यसरी नक्सामा माऊ रुख पहिचान भइसकेपछि अन्य रुखहरु कटान गर्ने रुखमा पर्दछन् । माऊ रुख र कटान गर्ने रुखहरु नक्सामा पहिचान भइसकेपछि सोको लिष्ट समेत जिआईएस टेबलबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । पुनरोत्पादन कटान गर्दा पुनरोत्पादन कटान अवधिमा कटान गर्नुपर्ने रुखहरु हटाइने हुँदा पहिलो वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रमा पर्ने माऊ रुख र कटान गर्ने रुखको लिष्ट तयार गर्नु पर्दछ । कटान कार्य सबैभन्दा बूढा रुखहरु भएको स्थानबाट गर्नुपर्ने भएकोले स्थलगत निरीक्षणको आधारमा उप-कम्पार्टमेण्टको कतातिर बूढा रुख छन् भन्ने थाहा हुन्छ र सोही आधारमा त्यसैतर्फ नक्सामा रुखहरु छनौट गर्नु पर्दछ ।

यसरी माऊ रुख तथा कटान गर्नु पर्ने रुखहरु तथा पहिलो वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रमा रहेका माऊ रुख र कटान गर्ने रुखहरुको लिष्ट तयार भइसकेपछि कम्तिमा पहिलो वर्ष कटान गर्ने क्षेत्रमा रहेका माऊ रुखहरु उपयुक्त छन् । छैनन् भनी स्थलगत रुपमा जाँच गर्नु पर्दछ । माऊ रुखहरुको स्थलगत जाँच गर्नको लागि ती रुखहरुको जिपिएस पोइन्ट भएकोले जिपिएस रिसिभरको सहायताले सजिलै पुग्न सकिन्छ । स्थलगत रुपमा हेर्दा छनौट गरिएको माऊ रुख उपयुक्त नदेखिएमा नजिकैको अर्को उपयुक्त रुख माऊ रुखको रुपमा कायम गर्नु पर्दछ र यसको आधारमा नक्सा अपडेट गरी पुनः माऊ रुख र कटान गर्ने रुखहरुको अन्तिम लिष्ट तयार गर्नु पर्दछ । यसैको आधारमा पहिलो वर्ष कटान गर्ने स्थानमा रहेका माऊ रुख र कटान गर्ने रुखहरुको समेत अन्तिम लिष्ट तयार गर्नु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१६
दफा १८ संग सम्बन्धित
पुनरोत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेण्टहरूको पुनरोत्पादन सर्भे

पुनरोत्पादन कटान गर्ने सब-कम्पार्टमेण्टको पुनरोत्पादनको अवस्था थाहा पाउन पुनरोत्पादन सर्भे गर्नु पर्दछ । पुनरोत्पादन सर्भेबाट विरुवाको परिमाणको अलावा स्थलगत बितरण पनि थाहा पाउनुपर्दछ । यसको लागि पुनरोत्पादन नक्सा तयार गर्नु पर्दछ । पुनरोत्पादन सर्भे २५-५० मिटरको दुरीमा ४ वर्ग मिटरको स्याम्पल प्लट राखी गर्दा उपयुक्त हुने देखिन्छ । स्याम्पल प्लटहरूको कोअर्डिनेट निकालेर सो कोअर्डिनेट जिपिएस रिसिभरमा लोड गरी जिपिएसको सहायताले स्याम्पल प्लट सम्म पुगनु पर्दछ र गोलाकार वा वर्गाकार प्लट राखेर विरुवा तथा लाश्राको गणना गर्नु पर्दछ । स्याम्पल प्लट लेआउट तथा कोअर्डिनेट निकाल्ने कार्य GIS software को प्रयोग गरी गर्न सकिन्छ । निकालिएको प्लट कोअर्डिनेट जिपिएस रिसिभरमा अपलोड गर्न सकिन्छ । पुनरोत्पादन सर्भेको डाटा निम्नानुसारको तालिकामा रेकर्ड गर्न सकिन्छ । पुनरोत्पादन सर्भे गर्दा प्रयोग गरिने फारामको नमूना

प्लट नं	प्रमुख प्रजाति को विरुवा संख्या		अन्य प्रमुख प्रजातिको विरुवा संख्या			अन्य प्रजातिको विरुवा संख्या	
	संख्या	अवस्था	संख्या	अवस्था	संख्या	संख्या	

प्रमुख प्रजातिहरूको नाम नै लेख्नु पर्दछ भने अन्य प्रजातिको नाम उल्लेख नगरी एक मुष्ट अन्य भनेर राख्न सकिन्छ । पुनरोत्पादन गणना गर्दा भविष्यको बालीको रूपमा उपयुक्त जातिका रुख विरुवाहरूलाई मात्र गणना गर्नु पर्दछ । पुनरोत्पादन सर्भेबाट डाटा प्राप्त भएपछि विश्लेषण गरी पुनरोत्पादन नक्सा निकाल्नु पर्दछ ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१७

दफा २२ को उपदफा उपदफा (४) संग सम्बन्धित वन सम्बर्द्धन प्रणालीमा आधारित वन व्यवस्थापन भइरहेको वनमा ढलापडा तथा सुखड खडा रुखहरु सङ्कलन

अवस्था	के गर्ने ?
पुनरोत्पादन कटान गर्ने सबकम्पार्टमेण्टमा रुख कटान नभएको क्षेत्रमा रुख ढलेमा	ढलेका रुखहरु यथासक्य छिटो सङ्कलन गर्ने र पुनरोत्पादन कटान गर्न तोकिएका संख्यामा ढलेका रुखको संख्या घटाई बाँकी रुखहरु पुनरोत्पादन कटान गर्दा कटान गर्ने, ढलेका रुखहरु पुनरोत्पादन कटान गर्न तोकिएको संख्या भन्दा बढी भएमा अर्को वर्ष पुनरोत्पादन कटान गर्दा मिलान गर्ने ।
पुनरोत्पादन कटान गरिएको स्थानमा कटान पश्चात् कायम राखिएका माऊ रुखहरु ढलेमा	ढलेका माऊ रुखहरु सङ्कलन गर्ने र तोकिएको संख्याका रुखहरु पुनरोत्पादन कटान गर्दा कटान गर्ने, ढलेको रुखहरु सङ्कलन गरेको कारणले पुनरोत्पादन कटान गर्दा रुख मिलान गर्न नपर्ने ।
पुनरोत्पादन कटान गर्ने सबकम्पार्टमेण्टमा पुनरोत्पादन कटान नभएको स्थानमा माऊ रुख ढलेमा, चोरिएमा वा भाँचिएमा	माऊ रुखको स्थलगत निरिक्षण गर्दा ढलेको, भाँचिएको रुख कटान गर्ने रुखको रुपमा परिवर्तन गर्ने र त्यसको साटो अर्को रुख माऊ रुखको रुपमा कायम गर्ने ।
पुनरोत्पादन कटान गर्ने सबकम्पार्टमेण्ट बाहेक अन्य सबकम्पार्टमेण्टमा रुख ढलेमा	ढलेका सबै रुख यथासक्य छिटो सङ्कलन गर्ने र अन्य सबै व्यवस्थापनका कार्यहरु कर्षयोजनामा तोकिए बमोजिम गर्ने (पुनरोत्पादन कटान गर्न तोकिएका सबै रुख कटान गर्ने, पुनरोत्पादन तयारी कटान वा थिनिड र सुधार कटान सबै गर्ने, ढलापडा सङ्कलन गरेको कारणले कटान गर्ने रुख संख्या मिलान गर्न नपर्ने)

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१८
दफा २६ को उपदफा (१) संग सम्बन्धित
छपान चेकजाँच प्रतिवेदन

श्री

गा.पा./उ.प.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

आ.व.

डिभिजन:

सब डिभिजन:

छपान रुख संख्या:

.....प्रतिशतले हुने रुख संख्या

प्लटको नाम र किसिम:

प्लट नं:

छपान टाँचा नं:

छपान रङ्ग:

सि नं	छपान रुख नं	जात	छपान रजिष्टर अनुसार			चेकजाँच गर्दा			कैफियत
			व्यास ईन्च	उचाई फिट	गुणस्तर	व्यास ईन्च	उचाई फिट	गुणस्तर	

मैले मिति मा गरेको% छपान चेकमा फरक परेकोले छपान सच्याउन सिफारिस गर्दछु/नपरेकोले छपान कार्य ठिक भएको व्यहोरा प्रमाणित गर्दछु ।

चेकजाँच गर्नेको:

नाम:

दस्तखत:

पद:

मिति:

प्रदेश सचिव

अनुसूची-१९
दफा ३१ को उपदफा (३) संग सम्बन्धित
कटान रजिष्टर नमूना

श्री

गा.पा./उ.प.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

आ.व.

डिभिजन:

सब डिभिजन:

छपान रुख संख्या:

प्लटको नाम र किसिम:

कटान गर्ने समूह वा ठेकेदारको नाम र ठेगाना:

टाँचा नः

छपान रङ्गः

क्र.स.	कटान रुखको ठुटा नं	छपान नं.	रुखको जात	गिण्डा नं.	गोलाई ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट	घोद कट्टी			जम्मा आयतन घ. फिट	ग्रेड	नोक्सानी भएको रुखको विवरण	कैफियत
								व्यास ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट				

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

नामः

दस्तखतः

मितिः

समूहको प्रतिनिधि

नामः

दस्तखतः

मितिः

सब डि व का को प्रतिनिधि

नामः

दस्तखतः

मितिः

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२०
दफा ३२ को उपदफा (४) संग सम्बन्धित
चलानी पूर्जाको नमूना

श्री

गा.पा./उ.प.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

आ.व.

डिभिजन:

सब डिभिजन:

छपान रुख संख्या:

निकासी म्याद:

चालकको नाम र ठेगाना:

मिति:

प्लटको नाम र किसिम:

कटान गर्ने समूह वा ठेकेदारको नाम र ठेगाना:

टाँचा नं:

घाटगद्दी स्थान:

सवारी साधनको किसिम र नं:

सि नं	काठको जात	गोलिया नं	साईज		आयतन घ फि	कैफियत
			गोलाई ईन्च	लम्बाई फिट		

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

समूहको प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

सब डि व का को प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

६५

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२१
दफा ३२ को उपदफा (५) संग सम्बन्धित
घाटगद्दी रजिष्टर

श्री

गा.पा./उ.प.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

आ.व.

डिभिजन:

सब डिभिजन:

छपान रुख संख्या:

कटान/चिरान म्याद:

प्लटको नाम र किसिम:

कटान गर्ने समूह वा ठेकेदारको नाम र ठेगाना:

टाँचा नं:

निकासी म्याद:

घाटगद्दी स्थान:

मिति	चलानी नं	काठको जात	गोलिया नं	गोलाई ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट	घोद कट्टी			जम्मा आयतन घ. फिट	ग्रेड	दाउरा चट्टा	कैफियत
							व्यास ईन्च	लम्बाई फिट	आयतन घ. फिट				

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

समूहको प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

सब डि व का को प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२२

दफा ३५ संग सम्बन्धित

कटान क्षेत्रको (प्लट) अन्तिम जाँच फारम नमूना

श्री

गा.पा./उ.प.न.पा. वडा नं.....

..... जिल्ला

आ.व.

डिभिजन वन कार्यालयको नाम:

सब डिभिजन वन कार्यालयको नाम:

छपान रुख संख्या:

कटान क्षेत्रको चारकिल्ला:

पूर्व:

उत्तर:

मूल्याङ्कन परिमाण

काठ:

दाउरा:

क्यू फि

चट्टा

छपान रङ्ग:

पश्चिम:

दक्षिण:

उत्पादन परिमाण

काठ:

दाउरा:

क्यू फि

चट्टा

कटान स्वीकृत रुख संख्या	कटान हुन बाँकी रुख संख्या	कटान हुँदा अन्य रुख हानी नोक्सानी संख्या		अन्य तरिकाबाट भएको हानी नोक्सानी (काठलाई दाउरमा परिणत गरेको)	कैफियत
		लापरवाहीले	मजबुरीले		

नोट:लापरवाहीबाट भएकोमा विगो यकीन गरी प्रचलित रोयल्टी अनुसार जरिवाना हुनेछ ।

कटान गर्ने निकायको प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

समूहको प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

सब डि व का को प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति:

वन निर्देशनालयको प्रतिनिधि

नाम:

दस्तखत:

मिति

६७

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२३

दफा ४८ संग सम्बन्धित

पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration promotion) का कार्य

पुनरोत्पादन अभिवृद्धि (Regeneration Promotion) को मुख्य उद्देश्य भनेको कटान भएको वा खाली स्थानमा नयाँ विरुवा उम्रने र हुर्कने वातावरण सिर्जना गर्नु हो ।

यो काम कटान कार्य समाप्त भएपछि मनसुन शुरूहुनु अगावै गरिसक्नु पर्दछ । पुनरोत्पादन अभिवृद्धि अन्तर्गत विभिन्न खालका कृयाकलापहरू गर्नुपर्ने भएकोले ती कार्यहरू गर्न उपयुक्त समयमा नै गर्नु पर्दछ र जेठ मसान्तभित्र सबै कृयाकलापहरू सम्पन्न गर्नु पर्दछ । पुनरोत्पादन अभिवृद्धिको लागि आवश्यकता अनुसार निम्न कार्यहरू गर्नु पर्दछ ।

- पुनरोत्पादन गर्ने क्षेत्रको संरक्षण गर्ने, जसमा आगलागी, चरिचरण, अनाधिकृत वन प्रवेश तथा जथाभावी रूपमा वनबाट गएका बाटोहरू रोक्ने कार्य लगायत पर्दछन् ।
- कटान पश्चात् हाँगाबिँगा, झाडी, पातपतिङ्गर हटाउने कार्य ।
- कटानको क्रममा भाँचिएका पोल वा लाश्रा भएमा आवश्यकता अनुसार काटी मुना निकाल्ने कार्य
- अवस्था हेरी माटो खुकुलो बनाउन कार्य । यो कार्य बीउ पाकेर झर्ने समयभन्दा केही समय अगावै गर्नु पर्दछ ।
- कटान क्षेत्रको माऊ रुख वा वरिपरिका रुखबाट बीउ उत्पादन हुने अवस्था नभएमा वा खाली क्षेत्र रहेमा अन्यत्रबाट बीउ सङ्कलन गरी छर्ने वा विरुवा रोप्ने कार्य ।
- प्राकृतिक पुनरोत्पादन नआएको वा आउन नसक्ने अवस्थामा अन्तिम उपायको रूपमा वा वृक्षारोपणबाट नै पुनरोत्पादन स्थापना गर्ने उद्देश्य भएमा वृक्षारोपण गर्ने ।
- अवस्था हेरी सिचाई गर्ने कार्य ।
- अवस्था हेरी Thinning, Cleaning, Singling गर्ने ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२४

दफा ६० उपदफा (२) संग सम्बन्धित
प्राविधिक परीक्षणका सिद्धान्त र आधार

१. सिद्धान्तहरू

कार्यदक्षता, प्रभावकारिता, औचित्यता, सक्षमता, सतर्कता, दिगोपनाको सिद्धान्तका आधारमा

- (क) व्यवस्थापन सुझावहरू उपयुक्त तथा औचित्यपूर्ण भए नभएको परीक्षण गर्ने ।
- (ख) साइट क्वालिटी अनुसार वन सम्बर्धन प्रणाली र प्रविधि प्रयोग भए नभएको परीक्षण गर्ने ।
- (ग) दिगो वन व्यवस्थापन कार्ययोजनामा पैदावारको सदुपयोग र विक्रीवितरणका प्रकृयाहरूमा भएका व्यवस्थाहरूको परीक्षण गर्ने ।
- (घ) यिल्ड रेगुलेशन, पुनरोत्पादन, ब्लक तथा कम्पार्टमेण्ट विभाजन र वन संरक्षणसम्बन्धी सिद्धान्तको प्रयोगबारेमा परीक्षण गर्ने ।
- (ङ) व्यवस्थापन गरिएको वन क्षेत्रमा जैविक विविधता एवम् पारिस्थितिकीय सेवामा भएको न्यूनीकरण वा बढोत्तरीको विषयमा परीक्षण गर्ने ।

२. आधारहरू

- (क) जिल्लाको पञ्चवर्षीय कार्ययोजना, समितिहरूको बैठक र माइनुट समूहको लेखापरीक्षण तथा प्रगति प्रतिवेदनहरू
- (ख) जिल्लामा दिगो वन व्यवस्थापनका लागि वन क्षेत्रको छनौट, वनको क्षेत्रफल, वनमा भएका प्रजाति, भू बनावट, भिरालोपना, भूक्षयको संवेदनशीलता, वनको उत्पादनशीलता, खोला, नदी, बाटो, वस्ती लगायतका संवेदनशील स्थानको वन व्यवस्थापन
- (ग) वन स्रोत सर्वेक्षण, प्लट, तथ्याङ्क विश्लेषण, वन सम्बर्धन प्रणालीको छनौट
- (घ) कम्पार्टमेण्ट, सब कम्पार्टमेण्ट, अग्नी रेखा तथा अन्य निर्माण तथा सुधारका कार्यहरू
- (ङ) सामाजिक, आर्थिक तथ्याक सङ्कलन विधि, तथ्याङ्क विश्लेषण विधि र कार्ययोजनामा भएको व्यवस्था
- (च) वन सम्बर्धन प्रणाली, माऊ रुख चयन, संख्या, गुणस्तर तथा वितरण र पुनरोत्पादन तरिकाहरू
- (छ) एकल्याउने, पतल्याउने, सरसफाई, वनको सुरक्षा व्यवस्था र अपनाइडका तरिकाहरूको उपयुक्तता
- (ज) वार्षिक वृद्धि, वार्षिक कटान सिफारिस, कटानचक्र निर्धारण, कटानको मात्रा, कटानको ढाँचा, उत्पादनको अनुमान आदि ।
- (झ) पारदर्शिता, सहभागिता, निर्णय प्रकृया, प्रतिवेदन तयारी र पेश, वन पैदावारको वितरण तथा विक्री
- (ञ) अन्य आवश्यकीय र सरोकारवालाहरूले छलफलमा उठाएका विषयहरू ।

प्रदेश सचिव

अनुसूची-२५
दफा ६० को उपदफा (३) संग सम्बन्धित
प्राविधिक परीक्षणको प्रतिवेदनको ढाँचा

१. सारांश
 २. परिचय, परीक्षण कार्यको सामान्य परिचय, कानूनी तथा प्रशासनिक प्रावधान
 ३. विधि, स्थान, तथ्याक, संलग्न व्यक्तिहरु, वन कार्ययोजनाहरु प्रयोग भएको
 ४. चेकलिष्ट, फिल्ड विधि
 ५. अध्ययनमा देखिएका कुराहरुको व्याख्यात्मक टिप्पणी
 ६. मुख्य परीक्षण नतिजाहरु
 ७. निष्कर्ष तथा सुझावहरु
 ८. सिफारिसहरु
 ९. अनुसूची
 १०. फोटो तथा अन्य सहयोगी कागजातहरु
- प्रतिवेदनका कुराहरु यकीन, दोहोरो अर्थ नलाग्ने र तथ्यपूर्ण बनाउनु पर्नेछ ।

दिनांक वन व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७९

प्रदेश सचिव